COLECCIÓN

XYZ

TÄ ITOYNEY ATSINHA-HIN'O WET TA W'ENHAHICHE

Ministerio de las Mujeres, Géneros y Diversidad
Argentina

COLECCIÓN XYZ

TÄ ITOYNEY ATSINHA-HIN'O WET TA W'ENHAHICHE

XYZ

Para la traducción a lenguas originarias de los materiales de la Editorial Mingeneros se respetaron los criterios acordados por lxs traductorxs y sus comunidades respecto del uso de determinadas palabras en idioma español para facilitar la comprensión del texto.

Tä Editorial Mingeneros iwaklhat n’ochumetcha na tä ihi wichí lhämtes ikalelhät tä iwo haya m’ak tä n’olhayenhay tä tach’ote n’olesaynek na itshupyene tä chik iche n’olhämtes tä lhamil itihi t’at ahätäy lhämtes häpta iwatläk akalelhäj m’ak tä yäme.

Autoridades nacionales

Presidente de la Nación
Dr. Alberto Ángel Fernández

Vicepresidenta de la Nación
Dra. Cristina Fernández de Kirchner

Jefe de Gabinete de Ministrxs de la Nación
Lic. Santiago Andrés Cafiero

Ministra de las Mujeres, Géneros y Diversidad de la Nación
Ab. Elizabeth Gómez Alcorta

Secretaria Unidad Gabinete de Asesorxs
Lic. Lara González Carvajal

Directora General de Prensa y Comunicación
Mg. Andrea Mallimaci

Directora de Contenidos
Lic. Carolina Atencio

N’otitshay

M’ek ta tamenej ta iche Ministerio de la Mujeres, Genero y Diversidad de la Nación häp ta niyat nichulhejo m’ek ta lhamil tumey ta newache ta tälhejlä atsinhahyaj wet ta w’enhahiche wet m’ek ta niyatey ta ihi ifwalana Gobierno Nacional iwolaw’etesa n’on’ohyajay ta iche.

M’ek ta niisa ta tälhejlä m’ek ta n’otiyej atsinhay wet ta n’okniwawlhathahchä wichi häpe m’ek ta p’antek iche niyat chi iyahne, tsi n’oyene m’ek ta khit’ak yaje iyhäj ta ihi law’etes tsi häpe m’ek ta elh tefwajej atni ta latichunhayaj. Wet chi nämejlhi ta iche m’ek ta niisa häpe t’at ta nahanej ihi ta iche m’ek ta t’uhawetej chi iche ta iwolahaya elh ta häpe n’oelh wet iwatläk now’enho m’ek ta iwatlä ta tälhe niyatey ta ihi lhip ta wichina ihi.

Olhamil ochumet häpe tat ta iwatläk nilhokej ta yahanej ta iche m’ek ta t’uhawetej ta iwatläk n’oyene atsinhay lhaye lhamil ta lhayene wet täjna häp ta iwatläk ichäje wichi ta ischi lhamil iwoiyhäja m’ek ta nit’uhawetayej.

M’ek ta nilhokej n’amil nathayhlä häpe t’at m’ek ta latayhfwa m’ek ta is alhoho ta iwatläk iche ta häpe m’ek ta iwawlhatchä atsinhay lhäy’e lhamil ta lhaytechaynej lhamilna.

Häp ta tamenej ta iwatläk iche law’etes yämthilak natichunejlhi wet natyätshanejlhipej m’ek ta tälhejlä n’olhämtes ta pajche iche. Law’et ta iwatläk natihi ta nanälit m’ek ta iche wet nalhoke n’ohanyaj ta natisn’amhiche yämthilak nilhokej n’amil ta nahanej.

M’ek ta matche ta tamenej ta iche n’olesaynekhina häp ta isej ta n’olanäyija nilhokej n’olhamtes ta tälhehen lhamil ta pajche yahanej ta latichunhayaj laha ihi wet t’uchoyek ihi Argentina m’ek ta iwawlhatchä wichi ta ihi lhipna yämthilak elh tefwaji yahanej ta laha ihi tsi häpe n’oelh. Meyhey ta ihi täjna häp m’ek ta n’ohutwek yämthial häpe n’ochumetcha ta n’ochumeyene n’ochufwenyaj ta tälhejlä meyhey ta nech’e ta iche wet tume m’ek ta n’oyen häpeya m’ek ta tefwaj atni ta laha ihi, iwolatichunhayaj elh ta itetshan yämthilak elh inuhatphä m’ek ta pajche pej yen tichunhayaj ta hiw’en m’ek ta iche.

Ta t'ichun

M'ek ta nech'e ta iche häpe m'ek ta hiisyen m'ek ta pajche iche häp ta tamenej ta hiwawlhatchä wet hiw'enho lhamil latamsek ta ihi honhat yämthilak law'et iyeji ta lhamil nitichunejlhi m'ek ta iche wet lhamil ifwotej ta t'ukwe m'ek ta nech'e ta iche. Häp lhip ta n'olesaynek na tälhe Mingeneros häpe t'at ta yakhajyen ta is chi iche lhachumetchä yämthilak nalhoke m'ek ta yiwitnamejen chi natch'ote iyhaj häp ta tamenej ta 10 ta diciembre ta 2019 wak'alh m'ek ta kalelhäj ta tiyäje lhamil ta ihi m'ekna.

Olhamil ochumet häpe tat ta olhamil owatlak matche m'ek ta pajche n'olesayen ta iwatlak iche ta tälhejlä m'ek ta yakanitlhi elh ifwala pej. Olhamil otichunhayaj ta is chi kalelhaj n'oniyatyaj ta itetshan wet yajte nilhokej lhamil yämthilak newache elh chi nhanayej ta iche m'ek ta t'uhawetej ta iwatläk nowoyeje elh tejta w'enhalhamej latichunhayaj wok m'ek ta lhayene tsi ifwalasna nilhokej ta nahanej ta iche elh ta häpe n'oelh ta latichunhayaj w'enhalhamej.

Kalelhäj ta iche m'ek ta matche ta iwatläk nachäte: nenlhi nohanyaj ta matche ta t'un, m'ek ta häpe n'ochufwenyaj, n'ochumetchal ta n'awatlä, m'ek ta naisiyeja chi nämwethänämhomche ta näme m'ek ta tälhomche n'ochufwenyajay ta hitunthen m'ek ta tälhejlä m'ek ta pajche ta iche wet iwolanäyija n'oyätnhayajay ta iche ifwalasna. Nawotesa ta nahanej ihi ta is chi iche wet natisnämhiche n'ohanyaj ta newahi ta ihi.

Ta tälhejlä n'olesaynhay hisna ta lhey XYZ olhamil owatläk elh m'ek ta n'aw'en ta ihi honhat. Natiyejkanhi m'ek ta hip'ope m'ek ta nayahenlhi yämthilak nalhoke m'ek ta t'uhawetej chi nawo elh tsi pajche wet nemhit laha ihi tsi tälhejlä m'ek ta pajche. Nahanhiyeja ta tälhejlä lhayätnhayajay tha iche iyhäj meyhey ta n'oyämeje m'ek ta häpe m'ek ta yakalelhät m'ek ta häpe n'oelh wet atsi m'ek ta t'uhawetej chi elhna ihi.

Chi n'ot'amejej n'olhenek ta ihi n'oniyatyaj ta tälhe niyatey wet äp häpe m'ek ta n'olhaythatejwek wet n'olhaykajyenej ta n'oyenlhi, talhiyela ta n'omatitche m'ekna. Nech'e m'ek ta häpe n'oniyatyaj yenn'amehen lhamil ta lhenek m'ek ta nech'e iche. Wet lhalhenekna häpe m'ek ta lapes lheley isiyeja yämthilak lhamil isej ta iyahene m'ek ta ihichela wet nech'e iwaklhat m'ek ta hiwawlhatcha n'oyhäj wet natufwalhache ta nawoye pej lhachumet ta tach'ote iyhäj.

Lara González Carvajal
Secretaria Unidad Gabinete de Asesorxs

M’ek ta ihi lhamil ta atsinhay wet lhäy’e iyhäj tä lhayp’ajtej atsinhay ta ihi Argentina

Nechämisna, iche wujpe meyhey ta nech’ehiche ta iwatläk olhamil otetshan yämthilak m’ekna nech’e iche n’olhenyaj ta häpe notäfwnhayaj tä n’otiyej lhamilna. Wet nech’e niyatey itetshan m’ekna wet nech’e lhamil yämejlhi pej, matche iche m’ek ta näl ta iwatläk n’ow’olahaya wet iyhäj lham nech’e iwotesa tä n’ofwotej yämthilak iche n’olhenyaj tä w’awulho lhamil ta iche.

Tejta tetso tha, kamaj iche t’at m’ek ta iche ta tet häp chi newache n’olhenyajayna ta kalelhäj ta tatayhlä m’ek ta niisa, tewoye häp, atsinhay tä iche pej tä näl ta chi n’owolahaya, wet häp tä tamenej ta iwatläk n’amil natchumwethä yämthilak noj m’ek ta niisa ta n’otiyej lhamilna. Häp ta tamenej ta iwatläk natäfwelej m’ek tä yäme ta nilhokej lhamil ta laha ihi.

M’ek ta lhamya tä tälhejlä täjna häpe ta iche n’on’ohyaj tä iwo lahaya hin’ol tejta iche atsinhay wet lhamil ta lhayp’ajtej atsinhay ta ihi n’ochumwetes tha tet häp chi lhamilna lhajit lahaya. Ta nahanej ihi täjna wet nech’e iwoyek n’at’ukwe m’ek tä hiisyen yämthilak nilhokej wichi ta ihi lhip ta lhamil law’et notäfwel lhamejen tä ihichet’a elh chi laha tafwaype elh wet äp te lhamil inityen ch’oye chi pajlatha matche ta iche lhip ta lhamil ihi ta newache elh chi lalatyaj ihipej.

Chik natäfwelej ta iche w’enhahiche lhamil, wet äp te nahanej m’ek ta lhamil lachumyaj, tamenhiyejak nahanej ta khitak lhamyaj, tajlhame ta tälhejlä tä lhamil nilhoke elh m’ek ta lhayene. Nilhokej ifwalas ta iwatläk natchumwethä yämthilak nawak’alhlä meyhey na ta nech’e pej ta näl.

XYZ

M’ek ta niwawulhahchä ta in’amejen

M’ekna wet tälhejlä ta nilhokej m’ek ta n’oyenlhi tälhettsiy ta kalelhäj m’ek ta n’oyen lhamyajayej wet neche nilhokej wichi, niyatey, non’ohyajw’etes ta ihiche lhipey ta wichi ihiche ta itetshan meyhey: hin’oyej. N’olhenyajna wet matche ta hiw’enhathen lhamil ta w’enhalhamejlä elh ta kalelhäj ta hin’o wet elh ta lhamya ta noyen hin’oya lanohyaj ta iyej hiw’enhatlä iyhäj yämthilak iyhäj ichufwi lhamna.

M’ek ta niwawulhahchä ta in’amejen häpe:

- Lafwetes ihi, tsi häp ta tälhejlä nilhokej n’olhenyajay ta ihiche wichi w’etes.
- Nilhok m’ek ta ihi, tatayhlä atsinhay wet iyhäj ta lhayene atsinhay.
- W’awulho nilhok honhat, m’ek pej chi iche ta kamaj ihi t’at: n’ochumwetes ta ihiche lhipey kamaj nalehi t’at, tejta w’enhahiche wichi ta kamaj iyej t’at.

¿Atsi lawhäy ta iche m’ekna?

- Häp lawhäy ta atsinhay wet lhäy’e iyhäj ta lhayene atsinhay nisakanej chi lhamil ifwel latichunhayaj tä tälhejlä lhamil law’etes.
- Häp lawhäy ta atsinhay wet lhamil ta lhayene atsinhay newache lachumet wok lhimpaj ta notiskanpe m’ek ta lhamil lachumet.
- Chi noyokw hin’ol ta lakey ta newahi law’et mat atsinhay lham iwatläk ihi tat law’et.
- Chi nowo tsilak at hin’ol ta hanej ta n’owot’awayhatha.
- Chi tsilak n’okaytähes ta notate n’atfwas notetshanej ta hape elh ta kalelhäj wichi ta hape wet näl ta nokalelhät ta iche atsinha wet hin’o.
- Chi tsilak atsinha ta nowatläk iwoye lachumet ta t’uye iyhäj.
- Chi n’ochufwenyajay hiwenhathen atsinhay wet hin’ol.
- Chi atsinhay wet iyhäj ta lhaytech’aynej häpe lhamil ta lawitäyhyaj nithayaho tsi notetshanej ta häpe lhamiltso.

Nakalelhätch’oye

Ta lhayw’enhathen wichi wet iche wujpe lakeyis ta hinälitpe nokeyna ta ihi lhipey ta wichi ihiche. M’ek ta tälhe häpe tat m’ek ta pajche noyen lakeya ta notihi lhip pej ta häpe. Athahit’a tsi iche iyhäjfwas lhamil isakanej mek ta isej, wet tälhe pej ta näl ta iche iyhäj ta matche ta is mek ta iyej wet iche mek ta isej yämthilak nittayaye elh chi häpe.

Tä n’olhayw’enhathen ta ihi n’ochumet

Mek ta tälhejlä ta n’olhayw’enhathen ta ihi n’ochumet häpe tat ta iche iyhäj ta naya ta n’otis, äp isakanho n’ochumet ta laha ihi, wet äp chi tachutshan chi t’ukwe lachumet,

wet iche iyhäj meyhey ta isej ta tälhejlä lachumet. Äp te kalelhäj n'ochumet ta n'owenhatej atsinhay mat hin'ol lham n'owahnej chi lhamil tatshupiye lachumet. Äp te tsilak hin'ol ta lhamil niyateyej n'ochumtes ta iche wet atsinhay nemhit lanäyij ihi.

➔ Lhamil ta ihi n'ochumet tä laha ihi

N'oyämetha 49,2% atsinhay ta ihiche n'ochumajw'etes tä laha ihi häp piya ta 21 ta hin'ol tafwaype tetso ta lawos ta itetshan yäme(Ministerio de Economía, 2020a). Äp te kalelhäj ta atsinhay ta tafwayej n'ochufwenyaj ta atofwpa häp ta nech'e ta n'owahnej chi ifwel latichunhayaj mat elh ta tsilak at n'ochufwenyaj lhotefwaj ta yakalhi lham chi ihichela chi matchet n'otchahuye.

Elh m'ek ta kalelhäj häpe t'at ta atsinhay häp ta matche ta chi lachumet ihi mat hin'ol lham chatihyayej t'at iche t'at lachumet. Atsinha lhutshay (ta lakanekchä nitfwayayej 29 nekchämis) häp ta matche ta nitäkw tä lhamil lachumet newahi noyokw 23% (Ministerio de economía, 2020a). Elh m'ek lhamil ta itetshan lhamil ta ihiche n'oniyatyajay ta w'enhayej chumhas ta tume m'ek ta niisa ta ihi lhip ta tachumhilhi (Tomada – Schleser - Maito, 2018) yäme ta ihichet'a atsinhay chi isakanej chi lhamil m'ek ta niisa ta ihi lachumet, häp ta tamenej chajtej ta chi pajihik is.

M'ek ta yisetpe ta niwawulhahchä lhamil ta chumhas häp ta iche meyhey iyhäj ta näl. Tewoye häp, atsinhay wet lhamil ta lhayene atsinhay ta iche lawitäyhyaj ta iyej ta yisetpe ta n'ow'enhat ta ihi lhipey tä n'ochumtes ihiche tsi iyhäj itiyej lakeyis tä tälhejlä m'ek ta näleyeje wet tsjtso häp ta tamenej pej tä lalätyaj ihi wet nech'e lhayw'en ta w'enhalhamej. Lhip ta itetshan lhamil ta lawitäy ihiche Agencia Nacional de Discapacidad (ANDIS, 2020) lhamil hiw'en ta atsinhay tä kalelhäj ta lawitäyhyaj ihi wet hiw'en lacha Certificado Único de Discapacidad (CUD) tsilak 9,9% lhamil ta lachumet ihi mat hin'ol lham 14,5% chumhas ta nilhokej lhamil. Wet ta nilhokej lhamil ta lachumet ihi täjna yäme ta atsinhay tsilak ata 0.9% lhamil ta is lachumet tsi niyatej iyhäj chumhas wet mat hin'ol lham 1,7% ta lhamil yenlhi n'ochumet na.

Lhamil ta lhayene atsinhay wet äp iche iyhäj meyhey ta iyej. N'olhämet tä yäme häp m'ek ta n'oelh lham t'at ta t'unläk lhey (Berkins, 2006) wet notenek, nokatinyaj wet nolhafwyhayaj (Berkins, 2007), n'olhenek elh yäme lhamil ta kalelhäj ta lhayene atsinhay ta ihi lhip ta lhey La Matanza täj p'ante 2012 ta INADI wet INDEC wet nolesayenek tä lhey chokwok lhayis. tafwaytsi p'ante 10 nekchämis ta noyächajo n'olhenyajayna wet kamaj yakalelhät t'at ta iche 80% lhamil ta lhayene atsinhay ta yen chumata ta lhayfwelwethä wet iwoye lachumtes iyhäj ta lajit lahaya. N'olhenyaj ta tälhejlä lhamil ta ihi La Matanza yakalelhät ta chi 10 lhamil ta lhayene atsinhay wet 8 ta yäme ta m'ek ta lhaytihi tamenej pej ta nisakanaho n'ochumtes ta n'owatejlä wichi.

Elh, lham n'olhenyaj ta tälhe Orgullo (PRIDE) ta ihi n'ochumet. Häpe n'olhenek ta t'ukwe meyhey ta niisa ta tälhejlä lhamil ta lhayene atsinha wok hin'o tsilak ta ihi Argentina, lhamil ta lhenek häpe Federación Argentina de Lesbianas, Gays, Bisexuales y Trans (FALGBT) ta itiyäjayne Organización Internacional de Trabajo (OIT) häp nekchä ta 2015,

m'ek ta lhamil iwoye tsilak at ta hinälit m'ek ta niisa ta n'otiyej lhamilna ta ihi lachumet. N'olhenekna ifwel m'ek ta matche ta niisa ta n'otiyej lhamilna ta ihiche n'ochumajw'etes:

- Ta n'oyäm tefwajni m'ek ta n'oyen lhamyaja häp ta tälhe n'okeyis ta hiw'enhathen lhamil ta tajwek ta ihi lhip ta lhamil ihi wet lachumajw'etes.
- Atsinhay ta lhayene hin'ol lhamil yäme ta matche ta n'otetshanej m'ek ta lhayen ta ihi lachumajw'et. Wet chi n'oläteje lhämet ta hinälitpe m'ek ta häpe ta kahäpeya m'ek ta yiwitej atsinha tä lhamya wet nech'e n'otiyej at kanhi.
- Wet hin'ol ta lhayen atsinhaya lhamil yämeta iche n'ochumtes ta hän at läk n'ow'enhatej lhamilna ta ihi lhip ta n'ochumet ihi. Täjna yäme t'at ta lhamilna ta niteyawoye hin'ol ta kalelhäj ta hin'ol wet nech'e notchuma n'ochumtes ta noyokw atsinhay ta lachumtes wet häp ta n'ow'enhatej tewoye ta lhamil isek lhip ta ihi.
- Lhamil ta n'otyätshane lhamil yämeta ta n'owenhathen wet iwotesa ta nech'e t'ukwe lachumet. M'ek ta hinälitpe häp ta iche noyätnhayajay ta n'owoyeje ta hinälitpe m'ek ta iwoye ta ihi law'et, m'ek tä häpe, m'ek ta lhayene wet law'et lheley.
- Lhamil ta notyätshanehen ta häpe iyhäj ta lhayene atsinhay, häpe lhamilna ta matche ta wuj lateläythayaj ta ihihlä lachumwet häp täjna latichunhayaj lhamilna, tetso ta yäme hä n'olhenekna ta yakalelhät ta m'ekna ihi n'ow'etes, n'ochufwenyajw'etes, wet lhipey ta noyhäj lhayhutihipej ta iche m'ek ta lhamil iwoye, m'ekna matche ta itone lateläythayaj häp lhamilna wet iche ta lhamil ihi tat pajpe iche elh ta wet taj t'at lakapes.

→ Atsi lhip ta lachumajw'et

M'ek ta matche ta atsinhay chumet häpe t'at m'ek ta ihi n'ow'etes: iche 16,5% lhamil ta ihi n'ochumetna tä yäme atsinhay chumtes wet 21,5% tä laka kalelhäj (Ministerio de Economía, 2020a). Täjna yäme ta nitäkw atsinhay ta tejta iche lachumet tä häp ta chi iche m'ek chi isiyeja chi iche lawitäyhyaj.

Tsilakhit'a n'ochumet ta ihi n'ow'et ta laha ihi, te iche n'ochumtes tä noyokw atsinhay tä lachumet tewoye häp m'ek ta tälhejlä n'ochufwenyaj wet kachaw'et. Chi n'otatwek tähesna wet chi 10 noyhäj wet 4 lhamil tä yenlhi lachumtes ta tälhejlä n'ow'et wet n'ot'uhyaj. Mat hin'ol wet lham w'enhalhamej tsi now'enhatej n'ochumtes ta tälhejlä meyhey ta laha ihi ta häpe meyhey ta n'oyenchelhi ta häpe n'ochumtes ta nilhokej meyhey ta näl ta tälhejlä häp ta tetso mek ta nowoyeje lhamilna (Ministerio de Economía, 2020a).

Wet mat häp n'olhämet ta tälhe häp "Cumbia, copeteo y lágrimas" de 2007 häp ta yäme ta m'ek ta matche iche häpe t'at hin'ol ta lhayene atsinhay Lakaha tälhe ta lhayw'om äp te iche 14,8% lhamil ta notyätsane ta lachumet tälhe ta n'ochumtes ta tewoye häp n'olhetheywo, notsekkhaywo, n'ochumtes ta n'osilatyen n'oelh. Ta lapes wet iche 3,1%

lhamil ta yäme ta iche m’ek ta isej ta tälhejlhä n’och’otyaj iche ta lham wok elh ta t’unfwa ta lakäwaj wet 1,2% lham m’ek ta isej häpe t’unfwa t’awayhet.

➔ Chite lhamil lakaha

Atsinhay kaha wet, häpe t’at, 29% ta nifwisa häp hin’ol kaha ta tälhejlä lhamil lachumtes ta iwoye. Täjna lhäy’e lhip chi häpe n’ochumtes ta nikalelhäja, täjtso wet nichäte t’at ta 35,6% (Ministerio de Economía, 2020a). Tä tälhejlä chumhas, chi hin’ol yakalhi m’ek ta 100 pesos ta tälhejlä lachumet ta häpe hin’o, atsinhatso tha lham yakalhi 75 pesos (INDEC, 2020).

Mat ta tälhejlä häp lhamil tä lhayene atsinhay, lham ihichet’a m’ek chi kalelhäj tä yäme m’ekna ta yäme n’okaha ta tälhejlä m’ek ta hin’ol wet atsinhay. Tajlhame ta iche n’olhenek ta yäme nokaha tälhe Organización Internacional de Trabajo (OIT): kamaj chi iche chi mek chi hape chi kalelhäj ta w’enhalhamejlä mek ta lhamilna ihi (2011) kamaj iche wuj mek ta niisa ta ihi n’ochumajw’etes ta tamenej ta iche lhamil ta w’enhahiche lakaha iche 3 wet 30% lhamil ta chumhas wet kalelhäj ta m’ek ta lhayene, atsinha wok hin’o.

➔ Ta lapes n’ochumet / Techo de cristal

Atsinhay kamaj lhamil chi nälej chi isakanej n’ochumtes matche n’on’ohyaj tälhejlä ta ihiche n’ochumtes. M’ek ta tamenej häpe m’ek ta tälhejlä nokeyis ta pajche iche wet n’otumtejlä lhamil yämthilak nisakanayej lachumet, tewoye chi niyatej iyhäj wok niyatej n’ochumetw’et. Tsilak 5% atsinhay ta lhamil ihiche nochumtes ta häpe elh ta niyat, mat hin’ol lham tafwaype atsinhay ta lawos yäme(INDEC, 2020). Mat häp lhamil ta lhamil lhayene atsinhay lham kalelhäj ta m’ek ta tamenej häpe t’at ta lhayene m’ek ta kahäpeya m’ek ta n’ohoyenlä ta iche atsinha wet hin’o.

Ta n’okniw’awlhathahchä tä ihi n’oniyatyaj

M’ek ta tamenej ta iche atsinhay ta lhamil lhayuytho häp n’oniyatyajay häpe t’at ta iche lhamil ta tumey pajlatha lhamil isakanho wet äp te iche n’olhenyajay ta yäme tä lhamil tet iwoye hin’ol ta lhamil iwoye ta lhayene wet yenlhi lakaniyatey täjna häpe t’at ta pajlatha lhamil te lhamtejej n’oniyatyajay. Tettso thayej tejta iche n’olhenyajayna kamaj nayahit’a tsi iche lhipey ta tsilak hin’ol ta lhamil isakanej n’on’ohyajay häp ta tamenej ta iche nitäkw hin’ol tä niyatey.

M’ek ta tamenej ta tetso m’ek ta iyej atsinhay häp ta matche ta nokäjyen m’ek ta noyokw lhamyaj häp ta tamenej ta itialhoye atsinhay häp lawhäy lhamil lhayene niyätey ta ihiche lhipey ta kalelhäj ta hin’ol pa ta lachumwetes tsi lhamil yok atsinhay tuhawethiyejt’ak tumhit’alahlä n’ochumetna tsi tehit’a iwoye hin’ol ta lhamil tumlä meyhey. Häp ta tamenej ta yajet lhamil lhämet atsinhay ta chi nowatlak n’oläte tsi

n'oyämeta tä t'uhawethiyejt'a law'ethiyejt'a chi lapakas tumho lhipeyna tsi kalelhäj ta hin'ol ta lachumwet.

Tajte 2017 wet lhamil ta iyhäj tatshupiye ta yen kaniyateya ta ihi Camara de Diputadxs wet ichehte 106 atsinhay ta isakanho n'on'ohyajna, 41,2% ta nilhokej. Tet iwoye ta ihi Senado, tsi iche 40,3% atsinhay ta ihi. Wet ta ihiche provincias lham atsinhay ta isakanho n'oniyatyajna häpe 24%, mat iche tat provincias ta iche ta chi nitäkw wok yämho ta che iche atsinhay chi isakanho n'oniyatyajna (Ministerio del Interior, 2020).

Iwatläk nahanej ta yik t'at wet t'aylhap'ä t'at ta iche lhamil ta lhayhutchewek wet lhayp'ajtitwek ta häpe atsinhay wet lhäy'e lhamil ta lhayene atsinhay ta lhamilna iskanejpej m'ek ta t'uhawetej wet äp kalelhäj ta nech'e n'owolahaya lhamilna ta ihi n'oniyatyajay ta ihiche lhipey tä lhamil law'etes. Wet elh ta iche häpe t'at ta iwoye ta n'on'ech'eynhiche n'olhenyajay ta pajche iche häpkhilak näl ta iche m'ek ta tälhejlä lhamil lhäkleyhyaj tä ihiche law'etes wok häp lawhäy pej ta lhamil lhaynälit tä iche m'ek ta lhamil nhuminache ta tataye lhamil ta kalelhäj ta iche m'ek ta tatäyej yämthilak nech'e laha ihi lhamilna tejta näl ta w'enhalhamejlä lhamil ta pajche n'owolahaya.

Laha ihi ta nakajyen ta chi näme m'ek ta iwatläk iche tä tälhejlä n'on'ohyaj häpe t'at ta nämeje nilhokej n'ochumtes ta iche wet näl ta ihiche lhipey tä nemhiche, wet m'ek ta tamenej ta iche häpe t'at ta iwatläk iche m'ek ta is ta tataye noelh wet lhamil ta ihi lhip ta lhamil yen law'eta. Wet is chi näl wet iche n'otäfwnhayaj ta iyej atainhay wet lhamil tä lhayp'ajtej atsinhay ta ihiche lhipey ta law'etes, lachumajw'etes, noniyatyaj w'etes ta iche wet iyhäj n'olhenyaj w'etes ta tälhejlä niyatey wok iyhäj ta w'enhalhamejlä niyät. N'ochumtes ta ihiche lhipeyna matche ta laha ihi wet t'uhawetej chi näl mat iche ta nänhit'a.

N'ot'uhyaj wet m'ek ta niwawulhahchä

N'ochumtes ta häpe n'ot'uhyaj häpe n'ochumet ta nilhokej ifwalas ta iche tsi häpe t'at ta elh isej wet iyhäj isej. Iche lawhäy wet n'otiyäjayne n'ot'uhyajna ta tatshupiye n'atfwas, lhutshay wet mamses ta iyej elh at ta häpe, wet elh ta yen chumeta ta isek wok ilej n'ow'et, tachäjan, yahoye kachaw'et, t'amajchä meyhey wet iyhäj meyhey, tähesna tsilak atsinhay ta n'otajej ta is chi iwoye n'ochumtesna wet tajlhame t'at lhamilna.

Ta niwawulhahchä ta n'ow'enhathen n'ochumtesna, häp ta tamenej ta tälhejlä m'ek ta hin'ol wet atsinhay lhayw'enhathen, tsi lakaha ta yakalelhät wet lhäy'e ta atsinhay ta matche ta p'alitses. Atsinhay wet lhamil ta lhayp'ajtej lhamil yakalhi tä itumtho lhipey yämthilak niyatey yenlhakliya wet itetshan häpkhilak newache mek chi yatej chi niisa ta tiyäje lhamilna wet hinälitpe ta iche m'ek ta niisa ta tälhejlä lhamil ta atsinhay. M'ek ta notiyej atsinhay wet khit'a m'ek ta is wok lhamyaj tsi iwatläk niyatey itetshan yämthilak waw'ulhchä m'ek ta is ta iyej lhamil wet law'et lheley.

N’ot’uhyaj häpe n’ochumet ta newache laha, wet häpe m’ek ta matche nilhokej n’oyhaj isiyeja ta lhaychiyhelthen, iwatläk iche n’otäfwnhayaj ta iyej wet iwatläk n’owo iyhäja n’okeyis ta nit’uhawethayej ta tälhejlä.

- 76% lachumtes ta atsinhay yenlhi ta chi laha ihi. Lhamil iwoye lachumtesna ta ilän lawahy ta 6,4 horas ifwala pej. 57,9% hin’ol ta lhamil lhamtejej n’ochumtesna tha häp ta lham 3,4 horas fwala pej (Ministerio de Economía, 2020b). wet lawahyna ta 3 horas ta atsinhay iwoye n’ochumtesna ta ichuttej n’atfwas, t’uye law’et, wet yenlhi m’ek ta ihi law’et täjna yäme ta 51,7% lawhäy ta häpe lawatshancheyaj.
- M’ek ta matche ta yayhettsi täjna häpe t’at iche n’atfwas. N’ow’etes ta nitäkw n’atfwas ta ihi wet matche näl ta, t’aytsi lawhäy ta atsinhay iwoye lachumtes ta ihi law’et tä häpe t’uhyaj, tejta iche elh lachumet ta laha ihi, chi tewoye hin’o ta tejta newache lachumet ta iwoye (Ministerio de Economía, 2020b).
- Iche 16% ta häpe Producto Bruto Interno[1] tä tälhejlä atsinhay chumtes ta laj lahaya ta lhamil iwoye, tafwaype m’ek ta tälhejlä n’ochumtes tä yenlhi n’ochumetchal (13.2%) wet n’olhäk(13%). Ta n’otetshanej laha wet näl ta häp ta matche wuj laha ta tälhejlä n’ochumtesna ta ihi Argentina (Ministerio de Economía, 2020b).
- Wet lhamil ta lhaytechaynej atsinhay lham n’ochute n’ochumtesna chi häpe elh ta law’et lheley nitiyalhamhi wok n’ochute t’at chi t’uye lhamilna ta ihi lhip ta lhamil yen law’eta yämthilak iyhäj isej.

Ta newache n’owawlhatyaj ta tälhejlä n’okahonhat

Ta ihi Argentina, ta Organización de las Naciones Unidas para la Alimentación y Agricultura (FAO), iche 50% lhamil ta ihiche lhipey ta atofwehlä hupuy wet häpe atsinhay ta lhamil yenlhi lachumtes ta tälhejlä honhat. Tetso thayej, iche atsinhay wet lhamil ta lhayp’ajtej atsinhay tä n’otiyej kanhi häp lawhäy ta n’ow’eho honhat, inät wet lachumethcal. N’okeyna ta iyej atsinhay ta tälhejlä honhat häpe t’at ta chi hin’o lham chi tachutshan ta n’oyen lawukwa honhat wet n’ochumtes ta tälhe lhamil ta lhalew’etfwas, m’ek ta n’oyene hin’ol häpe t’at ta iche meyhey ta niyatey iwoye ta chi yen tichunhayaja ta iche atsinhay. M’ekna ta tälhettsiy häp ta tamenej ta lhamil ta atsinhay wet iche m’ek ta chi lhamil isakanej ta tälhejlä niyatey wet m’ek ta lhamil isiyeja ta häpe lakäywet.

[1] Producto Bruto Interno (PBI) häpe m’ek ta yakalelhät m’ek ta tiyäjo n’okäywet ta ihi lhip ta häpe.

XYZ

¿Suluj wok sulujfwaj?

¿Ha ahanäfwaj ta latafwlhi?

¿Ha noayen hanäfwajwoya?

¿Chilatek lapäyenn’oyehen elh ta ahumnek?

“N’okoyekna lahanhiyejt’ala, hin’ol ta lakoyek”

Tet häp chi häpe n’olhämtes is, äp lawhäy pej ta häpe wet äp naläte pej wet nälejta äp iche ta äp natajo t’at. Mat lham wet n’olhamtesna matche ta yakalelhät lhamil ta noyen häpeya atsinhay wet hin’ol. M’ekna häpe n’olhamtes ta tälhejlä ta n’ow’enhathen n’oyhaj wet äp äytajchehen, mat häpe t’at m’ek ta wichi yen lhayhiya wet chi iche elh chi tajo wet yen at lhämeta tet häp chi häpe m’ek ta is alhoho.

¿Atsi iyhäj n’olhämtes ta hinälitpe ta lhayw’enhathen n’oyhäj? ¿Wet atsi m’ek elh ta notiyeji ta n’ow’enhat atsinha häphilak laha ichufwi hin’o?

N’owenhat, n’otiyej kanhi wet n’otänhilhit’a häp ta atsinha

M’ek ta matche ta kalelhäj ta n’ow’enhat atsinha häpe t’at ta n’otiyej m’ek ta äytajche ta itone lateläythayaj, häp m’ek ta kalelhäj ta tatayhlä m’ek ta t’uhawetej ta is chi iyej elh tsi häpe n’oelh ta matche ta lhamil iteläytej häpe t’at atsinhay wet lhamil ta lhayene atsinhay. Häpe t’at n’okatsayaj ta n’otiyej elh ta yakalelhät ta häpe atsinhay wet lhäy’e lhip chi n’oyisej ta kalelhäj ta tälhejlä lhämet wet m’ek ta häpe.

Ta matche ta näl ta m’ek ta niwawlhatahchä lhamil, häpe t’at ta n’otumtejchehlä mehyey ta tälhejlä m’ek ta elh ihi, wichi ta häpe, m’ek ta t’ekanyaj, lhip ta law’et, m’ek tä häpe, m’ek tä nälayeje ta häpe lawitäyhyaj lhäy’e iyhäj meyhey ta yisetpe ta m’ek ta newache chi n’owolahaya m’ek tä t’uhawetej wet tajlhame ta wujpe ta chi ichek n’owolahaya lhamilna.

Ley ta lhey Protección Integral ta iche tsi iwatläk newache m’ek chi niisa wet itihi lates elh pej ta iwoye m’ekna ta itiyej atsinhay häp lawhäy ta lhayajejwethä iyhäj (N° 26.485) n’olhenekna yakalelhät ta iche seis meyhey ta niisa ta n’otiyej atsinhay: m’ek ta tataye t’isan, m’ek ta iwitäyen latichunhayaj, n’okayhn’oyaj ta n’otiyej, m’ek ta isej ta n’owitäyen, m’ek ta ninälape ta n’owoyeje wet n’oniyatyajay ta niisa ta n’owoyeje.

M’ek ta tamenej ta iche wujpe lakeyis häp m’ek ta niisa ta n’otiyej atsinhay häp ta iche m’ek ta n’oyen lhamyajayej ta tälhejlä n’otekanyajay wet n’olhämet ta iwoyek lawahy ta häpe wet n’otetshanpe tsi iche elh m’ek ta wichi ihi ifwalasna. Tewoye ta iche t’at m’ek ta näl ta iche. Tet iwoye täjna, nemhit iwoyek n’oteläytej ta chi iche atsinha chi hin’o ilän wet yokwet ta ihiche n’osilätyajay tä n’oyokw n’okaynhoyaj ta tamenej, wet n’otälhtejlä n’ohumnhayaj ta n’oyisej n’owak. Kamaj pitaj lanäyij iwatläk n’ohänche m’ek ta nech’ena.

M’ek ta kalelhäj ta tälhejlä tä w’enhahiche wet hin’o wok atsinha

Atsi m’ek ta häpe ta n’oyokw hin’o wok atsinha?

Chi nawolheleya n’olesaynekhi, nachulho n’oyätnhayaj wok nahoye n’oyämkwuwet ta ihi lhip ta n’otäjwek, m’ek ta yakalelhät ta atsinha wok hin’o häp m’ek ta yalelhätchä n’oyhyaj: las’u wok lho ihi, atsinha wok hin’o. Ta häp ta atsi m’ek ta lhamya yämej n’amejen? Wet ha kalelhäj ta tähesna yithatlhi m’ek ta natin’amejen ta n’alhalehutwek, wok m’ek ta lhachumtes ta nawoye wok ta nalunhen.

Atsi m’ek ta yäme m’ek ta naykalelhthen? M’ekna yäme lhachumyajay wet m’ek ta n’oyen n’amehen ta tälho wichi wet häpe m’ek tä lhamil iniwhich’oye chi nahäpe häp lawhäy ta nech’e fwajya newchehen wet lhamil itälhtejlä täjna: atsinha(lasu ihi), hin’o(lho ihi. Wet tähesna häp ta nech’e n’otälhtejlä n’ochumtes, n’okäywet, m’ek ta lakey yämthilak lhayw’enhen wichi wet lhäy’e nilhokej meyhey ta iche ta n’otälhtejlä n’otichunhayajna.

Häp ta tamenej ta kalelhäj elh ta atsinha wok hin’o tsi pajche wak’alh m’ek ta noyen lhamyajayej ta wichi yahanej ta tälhejlä iyhäj, law’et lheley wok n’ochufwenyajw’etes. Ihi t’at n’olhämtes, n’ochufwenyajay, n’okeyis wet n’on’ohyajay ta tähesna näl ta ihi honhat ta wichi ihina, lhaye ta nämeje m’ek ta naw’en ta ihi lhip ta newhi, wet chiwoye lhalhämet ta nämeje n’okäywet wet n’okeyis lhäy’e noniyatyajay ta ihi lhip ta wichi ihi.

Ta tälhejlä täjna ta n’okalelhathen wichi häp ta hinälitpe ta iche m’ek ta niwaw’ulhahchä ta iyej n’oyhyaj wet häpe m’ek ta tälhejlä m’ek ta tälhettsiy ta niisa ta iyej wichi ta lhamil iyej law’et lheley, ihi lachumajw’et, ihi näyij wok ta elh yahoye lhamil ta lhayhutejwek m’ek ta häpe. Ta häpe m’ek ta wichi ta lhenek wet nech’e häpe m’ek ta iwoyek n’oyahenlhi, n’ofwotej, wok n’oelha. Tsi häp ta tsilakhit’a lakeyna ta iche

Ta kalelhäj elh / Género

- N’on’ohyajej: hinälit tä w’awulhit’ahcha n’oyhäj ta lan’ohyaj ihi.
- N’olhayajwetälhamejen: yäme ta lhayajwetälhamejen wichi tejta atsinha wok hin’o.
- lhihit’a ta ihi: yäme ta iwoyek lawhaypej ta häpe wet n’onecheynhi n’otichunhayajna ta tälhejlä n’olhenyajay ta iche.
- Kalelhäj lhip ta ihi: tälhejlä wet n’otälhtejlä n’ochumwetes ta iyej wichi(n’ow’et lheley, n’ochufwenyajw’etes, n’ohusew’etes).
- Tiyäjomche meyhey: nilhokej meyhey ta tälhejlä n’oyhäj tejta kalelhajchehchä meyhey ta iyej wichi, mek ta ihi, elh ta häpe, laka nekchä, law’et, m’ek ta lhayene wet iyhäj meyhey.

N'opakas wet m'ek ta n'ofwotej ta tälhejlä m'ek ta häpe hin'o wok atsinha

Tälhit'a kana ta n'ofwotej meyheyna ta tälhejlä ta iche hin'o wok atsinha. Tsilak at ta natichunch'oye ta Olympe de Gouges wet Declaración de los Derechos de la Mujer y la Ciudadana ta häpe p'ante nekchä ta 1791 wok täjp'ante atsinhay tumey ta nisakanayej chi lhamil iwolakaniyata ta siglo XIX. Ta paj wet nech'e iche wujpe meyhey ta iche ta tamenej ta iche meyhey ta näl ta iwatläk n'owo iyhäja.

Simone de Beauvoir
"El segundo sexo", 1949.

"Atsinhahit'a elh ta iche: lhayene ta paj. Ihichet'a mek chi tamenej ta yämthilak kalelhäj elh ta häpe ta ihi lhip ta ihi; tajlhame t'at m'ek ta n'oyämeta iche ta áp kalelhäj t'at m'ek ta tälhejlä ta lhamil iwunitej ta iche elh ta hin'o ta nemhit iwolahaya atsinha. Tsilak m'ek elh yene elh ta yakalelhät ta elh w'enhalhamej. Ta manyejtso häpe tat ta hanäfwaj nech'e lhaykalelhät ta w'enhalhamej. Iche mamses wet lhutshay, t'isanyajay ta tamenej m'ek ta ihi, iche m'ek ta n'oyen lachaya n'otäfwnhayaj ta ihi honhat: tälhejlä n'otelhoy, notkweyey, khitak n'olho wok nosu ta tamenej ta kalelhäj meyhey".

Eleonor Faur
"Desafíos para la igualdad de género en la Argentina", 2008.

"M'ek ta n'oyämeta lhamyaj häpe t'at ta n'olhenyaj, khit'a m'ek t alhamya ta häp ta waw'ulho wichi ta ihi lhip ta law'et(...) wet häp ta n'otälhtejlä n'ochumtes ta ihiche n'ow'etes lhäy'e ta n'owelnhat n'okäywet wet ta n'okalelhatchehchä n'on'ohyajay ta iyej atsinhay wet hin'ol. N'olhenyajna ta tälho wichi wet m'ek ta häpe elh y wet lakey ta lhayajejwetä iyhäj yakhajyen m'ek ta tamenej ta w'enhalhamej atsinhay wet hin'ol wet elh tefwaji kalelhäj m'ek ta noyen lachumweta lhäy'e ta kalelhäj lawahy ta iwoyek lhamtejej m'ek ta ihi law'et lheley, lachumajwet, lhip ta ihi, n'oniyatyajw'et. Ta tetso wet näl ta m'ek ta iche wet iwohiyet'ak najaye m'ek ta t'uhawetej ta atsinhay wet hin'ol ihi ta häpe elh ta laha ihi wet iwatläk n'ow'olahaya häphilak nilhokej ta nilhoke m'ek ta elh tefwajpeji lahuminche ta ihi wet newache m'ek chi itone lalhaklhi".

Luciano Fabbri
"Apuntes sobre Feminismos y construcción de Poder Popular", 2013.

"Iwoyek nakalelhät, athana, ta m'ek ta yäme hin'o wok atsinha tälhejlä lhamil ta kalelhäj m'ek ta häpe (äp lhamilna pajche w'ak'alh ta yokw ta hin'o wet atsinha khit'ak lhamyaj tsi tälhejlä wichipej ta iche latichunhayaj ta iche ta yiwitej m'ek ta lhamil lakeyis ta w'enhalhamejlä iyhäj), tälhettsiy(lawhaypej ta häpe wet äp iche ta n'ow'oelha n'otichunhayaj tsi elh pej m'ek ta iche) wet tälhejlä ta n'olhaylhahat lhamhiche(m'ek ta tamenej ta iche hin'o häp ta iche atsinha, wet atsinha iche häp ta iche hin'o tsi lhamilna häp ta iwatchelahila yämthilak kalelhäj ta elh tefwaji ihi ta hinälit ta isej elh)".

Judith Butler
"Deshacer el género", 2006.

"Chi n'ohanej ta meyheyna häpe m'ek ta tälhettsiy m'ek ta n'oyämeje m'ek ta lhayajej elh, ta n'otälhtejlä m'ek iyej t'isan, wet häpe m'ek ta lawhäy pej ta häpe wet elh m'ek ta häpe tsi tälhiye'ta n'oelh t'isan chi iche atsinah wok hin'o".

Joan Scott
"El género: Una categoría útil para el análisis histórico", 1986.

"M'ek ta tamenej ta iche n'okalelhthayaj ta häpe tat ta nech'e wichi lhaylhahatlhamhiche yämthilak kalelhäj iyhäj ta lan'ohyaj tafwaype iyhäj".

Julia Serano
"El privilegio cisexual", 2007.

"Iche wujpe n'amil ta lhatichunhayaj yämeta ta olhaynälit ta ohäpe atsinha wok hin'o häpe ta m'ek ta iwatläk owot tamseka tsi kalelhäj ta elh iche wet nichätihchä ta häpe elh ta hin'o wok atsinha wet iwatläk itetshan iyhäj ta pajche iche yämthilak iten lhamilna wet häpe m'ek ta nitchuttshana ta elhpej iwoye ta häpta ta lhamya wet häpe m'ek ta iche tat n'olhäklehyaj ta i'pe yämthilak elh nichätho m'ek ta lhamya ta häpe. Ta kalelhajen atsinhay wet hin'ol tälhejlä ta iche iyhäj ta iwoye lhenyajay ta inityen chi notchahuye. Chi iche elh chi kamaj iche m'ek ta nhanayej ta tälhejlä täjna is chi tsilak ta itetshan ta matche ta iläfwel ta n'okalelhäthen atsinhay wet hin'ol wet yokwet iche t'at. Tsilakhita täjna äp te iche tat m'ek ta n'oyokw elhna häpkhila täjna lakeyis ta iwatläk iwoye tsi nottaye chi lham ta tatshupiye m'ek ta iläte ta lham ta yahuminchek häpe tsi häpe m'ek ta lakäjyaj tälhe. Tej chi ta w'aw'ulhit che chi iche m'ek chi nawoye ta chi tetso tsi kalelhäj m'ek ta n'awatlak häpe elh tefwajpeji ta n'aw'en tsi kalelhäj wet thakajay lhatichunhayaj ta natiyej iyhäj tsi nokw iche atsinha wet hin'o tajlhame. Nilhokej nämil ta tetso m'ek ta ihi lhatichunyaj chi iche lawhäy chi natetshanlhi pej chi häpe m'ek ta matche ta lhatichunhayaj wok natenche m'ek ta pajche iche wet tejta naw'enhalhamejlä m'ek ta iche pej ta häp ta chi nen lhatichunhayaja".

Mauro Cabral
"Si yo quisiera" (extracto), 2007.

"Chi olhamhik owatlak oleyej ta ohape elh ta tälhej kanhi häp ta hin'o wok atsinha ta tamenej wet olhayene elh ta lawuk m'ek ta lham ta lhayene. Ohäpehine elh ta lawukw m'ek latäfwnhayaj ta tälhejlä m'ek ta elh lhayene: häp m'ek ta laha ihi. Wet ohäpehine elh ta iläte ta lham t'at ta lhämet m'ek ta tälhche lhayhi ta yiwitej elh tefwajpeji m'ek ta lhayene wet nemhit olathiyene chi näl ta owetahayaj ihihlä m'ek ta näleyeje elh. Tsilakhinet ta hin'o, elh ta chatej ta niisa m'ek ta iwoye wet äp kok'aye ta nälpe.

Hin'o. Cordoba lhele. Lho ihi. Häpe, lhey ta lhamya. Kalelhäj. Chi n'otilhkanlhi. Ch'amhas. Otamsek ihi, latamsekis ihi. Latamsekis ihi lhamil ta t'ekhaye Lawukw, wet te olham, olhayej lhamil. Chi owatlak owo elha m'ek t aolhamyajej wet newache elh chi yahanej, otisan,okäjyaj ta olham ta ow'en lapeyak ta hinälitn'oyej. Iwohiyehiyet chi nemhit olhayene m'ek ta ka ohäpeya wet nech'e onälit ta ohin'o, tsilak ta ohin'o, wet ohäpe lhip honhat ta atsinhay wet hinol niyateyej. Chi owtlak tetso wet okalhi t'at. Tha häp ta owathit'ahlä".

Lohana Berkins
"Un itinerario político del travestismo", 2003.

"Olhamil ta olhayene atsinhay wok hin'ol häp ta olhamil t'at ta oyenlhi m'ek ta olhamil ta ottayejlä m'ek ta pajche n'oyokw iche ta tälhe m'ek ta wichi yen lhamyajayej. M'ek ta olhamil owen ta iyej wichi häpe t'at ta itälhtejlä ta elh lhipey ta yakalelhät chi hin'o wok atsinha ta nech'e lhamil yakalelhät m'ek ta häpe elh, m'ek ta elh yahanej, m'ek ta t'uahwetej chi elh yenlhi, m'ek ta lakey ta iyej elhna wet chi häpe elh ta t'uhawetej ta iyej iyhäj. M'ek ta kalelhäj häpe t'at ta iche elh ta lho ihi wet lasu ihi tähesna häp ta noyittej elh ta häpe. Wet ta iche elh ta iwo elha mek ta hape wet nech'e n'onälitej meyhey ta yämthilak yahanej ta häp ta iwelanhat m'ek ta lhamyaj ta iche hin'o wet atsinha"

M’ek ta n’otsetanhi

→ Sexo = Género

SEXO: N’olhämetna yäme m’ek ta iyej n’oelh ta kalelhäj ta hin’o wok atsinha tsi tälhejlä ta iche m’ek ta lachumet(hin’o wet atsinha/lho ihi wet lach’efwa) täjna tälhe ta iche meyhey ta iyej elh t’isan ta yakalelhät ta w’enhalhamejlä elh. Ta häp ta täjna khit’a m’ek ta lhamya tsi iche iyhäj ta lhaynälit ta w’enhalhamejlä lhamilna.

GÉNERO: Yäme ta iche m’ek ta wichi itetshanej häp elh ta tälhejlä ta chi n’oyokw atsnha wok hin’o häp ta lho ihi wok lasu ihi. Tsilak t’at meyheyna ta n’otetshanej elh ta iche wet tajlhame t’at tsi n’oyokw kalelhäj.

→ Género = Mujer

Chi n’okajyen ta iche hin’o häpe t’at ta iche n’otichunhayaj ta tälhejlä ta n’ot’uhläk elh ta lhayene m’ek ta w’enhalhamej tewoye lhamil ta lhayene atsinhay nemhit iche wok nech’e lhaiskatwethä tsi yahanej ta w’enhalhamejlä iyhäj ta n’oyokw lhamyaj.

N'olhenyaj ta tälhejlä hin'o wet atsinha: n'olhaylhahat lhamhiche

"Matche ta inulhamhomche m'ek ta n'oyämeje hin'o wet atsinha wet lhamil ta matche ta yahanje häpe lhamil ta kalelhäj ta iwolahaya atsinhay, tsi chi wet athafwaj ta, newchehen wet kalelhäj t'at ta naatsinhay, iche n'olhämtes ta yakalelhät ta iche atsinah wet hin'o, tälhettsiy wet yakalelhät m'ek ta t'uhawetej ta is chi ieyj elh tefwaji"

Dora Barrancos (2004)

Tälhettsiy, ta iche n'olhenyajay ta n'ot'ukwe meyhey ta n'okalelhät p'ante ta pajta ifwalasna kamaj iche t'at tsi häpe m'ek ta nilhokej wichi t alhamil yen lakeyisa wet n'oyokw lhamyaj täjna. M'ek ta häpe häp täjna: iche hin'o wet atsinha, n'olhenyaj ta tälho n'okeyis wet n'ochumyajay ta tamenhiyeja chi kalelhäj m'ek ta noyen lakeya häp lawhäy ta wichi lhaylhahat lhamhiche wet ta lhayw'enhathen tsi elh tefwaji iche m'ek ta ihi. Taj p'ante 1975, Gayle Rubin(1975) yakalelhät ta iche m'ek ta tiyäje n'ochumtes ta tälhejlä n'olhenyajna ta hinälit atsinha wet hin'o: Häpe n'olhenek ta yakalelhthen atsinhay wet hin'ol lachumtes ta iwatläk elh tefwaji yenlhi tsi häp ta lachumet. Täjna matche hinälitpe atsinhay wet lhamil ta lhayen atsinhay lateläythayaj tä ihihlä meyhey ta pajche n'owaklhatej elh tefwaji ta häpkhilak lachumet.

Meyheyna khit'a m'ek chi elh iwoye ta nhanayej wok yene m'ek ta wet iwoye t'at tsi täjna tälhe ta iche lhamil ta n'on'hyaj, ta t'ukwe chi iche iyhäj ta nemhit laha ihi, m'ek t at'ukwe häpe chi atsinha iläte ta w'et atsinafwaj t'at (latichunhayaj yenet chi chi laha ihi, iwatläk lhachowej ihi, häpe elh ta n'oko) wet mat hin'o wet lham hin'o(takajay, yahan mekej, yahanej ta tachumlhi, häpe elh ta t'otle t'un) wet äp kalehaj m'ek ta kahäpeya, m'ek ta kalhamyaja, m'ek ta iwatläk newache: m'ek ta n'oelh iläte ta yahuminche chi häpe wet m'ek ta lhayene ta itone lakäjyaj wet häpe m'ek ta w'enhalhamejlä m'ek ta lhamyaj[2].

Tälhe ta nech'e iche m'ek ta w'enhalhamejlä häp m'ek ta pajche ta inuphä n'olhämtes, n'otitshay, n'okeyis, n'onälthayajay, n'olhenyajay, wet m'ek ta wichi iwolahaya ta lhayajwethä lhamejen ta ihi lhip ta ihiwet nech'e iche meyhey ta äiteschehen ta iyahj itayhte lhamil w'enhalhamejlä iyhäj.

Täjna nalehi nilhokej lhipey ta iche m'ek ta n'oyenhilhi meyhey ta wichi nech'e tajwek ta lhamil yahoye lhipeyna wok ihi(law'et, lachumwet, n'ochufwenyajw'et). Äp te w'awulhej ta äp iche m'ek ta nech'e ta tälhejlä m'ek ta wichi hiw'en ta ihi honhat, m'ek ta nech'e ta wichi yen chufwenyaja. Wet nech'e näl ta m'ek ta n'oyokw lhamyaj häpe t'at m'ek ta iche

---

[2] Meyhey na iche tsi tälhe lhamil ta lhayhutwet wet tatayhlä chi n'owolahaya m'ek ta nech'e iche. Wet nech'e inuphä n'olhämtes iwolahaya wet yakalelhätchä. Äp te, yakalelhät ta lhamilna iwohit'a lahaya m'ek ta n'otälhtejlä ta tsilak ta iche hin'o wet atsinha ta ihi lhip ta n'oniyatyajw'et wet chi w'enhalhamejlä lhilna wet nemhit laha ihi häp ta tamenej iche iyhäj ta yakalelhät ta iwatläk nolehatche lakeyisna tsi tsilakhit'a ta iche täjna (Flores, 2005; Saxe, 2018).

ta iwitäyen wichi tsi iwawlhathit'ahcha tajlhame ta nech'e näl iche lhamil iyhäj itiyej kanhi.

Ta niwawulhahchä wichi wet lhäy'e m'ek ta lhamil hiw'en tälhejlä ta tälhettsiy ta hin'ol ta lachumet ta itetshan iyhäj lhayen niyateyayej iyhäj ta kahäpek tewoye lhamil ta fwetaj laha ihi ta matche iyhäj yen kw'enkaya häpe atsinhay wet iyhäj ta lhaytechaynej atsinhay. Wet äp te nilhokej meyhey tä n'oyenchelhi ta tälhejlä n'octichunhayajna ta hin'ol laha ihi ta tafwaype atsinhay tsi lhamilna matche ta näl ta ichufwi iyhäj ta ihiche n'oniyatyajw'etes.

Nech'e n'ofwotej, elh m'ek ta n'oyämeje hin'o wet atsinha

Tichunajaye Judith Butler, ilesay'ej p'ante lhenek ta yäme lhami ta tatayejlamhilähen m'ek ta häpe ta hin'o wet atsinha (2018), latichunhayaj yäme meyhey ta häpe hin'o wet atsinha ta t'unlak nilhokej lhami yen tichunhayaja m'ek ta wichi yämeje m'ekna:

> *"Chi häpe m'ek ta newache chi elh iwohla elha ta yäme hin'o wok atsinha häp n'olhenyajna ta tälho wichi keyis ta lhamil yakalelhätlhi elh ta atsinha wok hin'o, nälej ta hän at läk tetso(...) chi tetso wet nemhit iwoyek n'ot'ukwe m'ek ta nech'e ta yäme m'ekna tsi kalelhäj ta häpe m'ek ta wichi yämeje ta is chi tetso ta n'ow'olheya lhamilna. Iwohiyet'ak tsilak m'ek ta n'otetshaneje ta tälhejlä wichi keyis ta yakalelhät tefwaji m'ek ta häpe hin'o wok atsinha tajlhame ta is chi n'olhokonphä meyhey ta tamnhiyeja chi iche elh ta kalelhäj ta häpe atsinah wok hin'o. Tä tälho täjtso, wet elh ta hin'o wok atsinha talhiyet'a ta lhayjajej ta hin'o wok atsinha; tajlhame ta m'ek ta kalelhäj hápe t'at ta n'olhämet ta n'oyämeje häp ta tamenej ta kalelhäj ta iche atsinha wet hin'o wet nech'e äp n'oyuytho meyhey ta tálehjlä n'oniyatyajay ta iche elh ta lan'ohyaj tafwaype iyhäj".*

Häp lhamna, häpe elh ta lhaychufwenej meyheyna, yäme ta khit'a chi ta elh lho wok lasu ihi ta ykalelhat m'ek ta häpe wet m'ek ta häpe ta ihi ta iyhäj tatache. M'ekna häpe t'at m'ek ta wichi ta lhenek tsi lhamil iwatläk iche n'olhämtes wet n'otichunhayajay ta tälhejlä elh ta atsinha wet hin'o lhäy'e m'ek elh tefwaji ta is chi hinälitej iyhäj yämthilak näl ta häpe elh ta atsinha wok hin'o. Butler, yäme ta n'oelh häpe atsinha wok hin'o häpe ta yakalelhät elh.

Lachumtes, n’olhämet wet lhamyaj

“Arroz con leche
me quiero casar
con una señorita
de San Nicolás

Que sepa coser
que sepa bordar
que sepa abrir la puerta
para ir a jugar”

Canción popular

Tälhe ta nech’e elh iche, nalhalechiyheltej m’ek ta pajche wak’alh ta n’oyokw täjna häp lakey wet m’ek ta laha ihi häpe täjna wet ihichet’a elh chi iwohiyelak iwoelh wok tumey. n’atfwas tenkay, lawuyhyajay wet latsityhawos, lhey ta tumho n’ochufwenyajw’et, m’ek ta häpe ta iyej law’et lheley wok iyhäj ta ihi lhip ta ihi, matche t’at ta yakalelhät m’ek ta häpe wet lachumet ta häpe atsinha wok hin’o.

N'ohoyen atlä, m’ek ta n’ohanej ta tälhe n’ochufwenyajw’et wet iyhäj ta häpe elh lhokwey, nahanej wet äp n’en lhachufwenyaja wet häpe m’eknta lachumyaj, lhatichunhayaj wet m’ek tä naw’eneje ta wujpe meyhey tä tälhejlä hin’o wok atsinha. Wet nech’e n’okajyen m’ek tä häpe atsinha ta n’owatläk w’enhalhamejlä hin’o wet m’ek chi häpe chi hin’o tä yenlhi wet nech’e n’owolahaya ta n’ofwayhatpe m’ek ta atsinha lhenek.

M’ek ta lhamyajej wet n’ohoyenlä häpe t’at ta lhip tefwaji ta iche atsinhay wet hin’ol ta m’ek ta matche wet notayhetwek, yiwithit’alhamhiche, yakalelhät elh tefwaji lachumet wet itäyhat wok hip’ope m’ek ta elh iwoye ta w’enhalhamejlä iyhäj. M’ek ta elh tefwaji lachumet tälehjlä m’ek ta nilhokej lhamil iniwhich’oye tsi häpe m’ek ta lakey, tajtsot nemkoyhyaj ta hit’unhet m’ek ta hiw’enhat elh ta häpe atsinha, wet nech’e yakalelhät lapesey wet ta lhayuytho meyhey ta iche ta ihi lhip ta wichi ihi.

Meyhey tä tamenej ta iche atsinhay wet hin’ol häpe lapeykas, n’ot’ittshay wok n’otichunhayajay ta pajche wichi iwolahaya yämthilak häpe m’ek ta n’oyithatejlhi elh wet nech’e n’oyene elhna ta häpe n’oelh. Täjna häp ta kalelhäj m’ek ta elh lhayene wet nech’e häpe elh ta yakalelhät m’ek ta häpe lawatshancheyaj.

Hin’ol wet n’otajej lachumtes ta matche ta iche näl ta iche m’ek ta lhamil yenlhi tsi n’oyokw lhamilna häp ta lachumet wet t’uhawetej chi tachuma m’ek ta tewoye chinajt’äj, wet iche lhamil lakaha tä naya. Ta tetso wet tet iwoye ta pajche pej n’oyäme ta tsilak hin’ol ta lhamil isakanej m’ek ta laha ihi. Mat atsinhay lham tsilak ta n’oyen lachumeta m’ek ta tewoye ta n’oyok iwatläk t’uye lales, icheyhelit n’atfwas, is chi iwolachufwenyaja wet iwoye t’unyaj ta itiyej n’atfwas, mamses wet lhutshay wok kalelhäj ta iche elh ta lakaniyat.

Häpe hin'o	Häpe atsinha
Takajay	Takajayhit'a
Latichunhayaj ihi	T'otlet'unhit'a
takäjänwethä	Chi hin'olhi
yahanlhäkej	N'owetlhele
Yahanej ta tumey	Latichunhayaj ihi
Itilhamej m'ek ta hape	Sitäwos
T'otle t'un	Anowayhtsaj
fwitses	Lhachowej ihi
Lakaniyat ihihit'a	Lakaniyat ihi
Nowayhiyet'a	Yiwalh

Mat häp lhamil ta lhayene atsinhay lham tsilak m'ek ta n'otihi n'ofwitseyaj ta n'oyokw häp ta häpe:

- T'inhayaj länhay / isit'awethä
- Chisukwis / chi is m'ek ta lhayene
- Iwohiyet'alak iwolaw'et lheleya / yakanchihla n'atfwas chi fwetaj ichiyhelit
- Iwohiyet'ak lachumet ihi/kalelhäjit'a m'ek ta ihi

M'ek ta lhamil lachumet:

- tälhejlä wichi ta iyej lakeyis
- m'ek ta elh tefwaji yahanej
- tälhejlä m'ek ta iche wet n'ow'oelha
- pajche w'ak'alh, itenche wet itechaynej m'ek ta yahanej ta häp ta wichi iwatläk häpe tsi pajche n'okalelhat ta häpe

Tähesna ta häpe m'ek ta elh häpe häp ta pajche wichi yakalelhät, pajche n'owaklhatej ta is chi lhamil iwoye, m'ek ta n'oniwhich'oyek elh iwoye tsi häp ta lhamya ta nowatlak tetso, ta matche ta tetso häpe lachumtes ta iwatläk iwoye wet tälhejlä täjna häpe m'ek ta iyej:

- N'otiyej m'ek hiw'enhat wet äytajche chi niisa m'ek ta lachumet.
- Iche meyhey ta chi nowahnej chi tachuma.
- M'ek ta lakey häpe ta iche hin'o wet atsinha.
- Chi atsinha wet nonityenej chi n'oko tsi häp ta lakeypa.
- Iche lapes nowahnhayaj ta tä tälhejlä n'ochufwenyaj ta yäme hin'o wet atsinha.
- Iche latelâythayajay ta tälhejlä ta atsinha.
- N'oyene elh ta lawitäy tälhejlä ta lhaykalelhät.
- Iche ta nemhit nowatlä ta ihi lachumet wok law'et häp ta hin'o wok atsinha.
- Chi n'ot'amajej häp ta lhayene atsinha wok hin'o.

M'ek ta ihiche n'osilätyajay ta yäme hin'o wet atsinha

M'ek ta häpe n'olhämet n'äyhäy wet m'ek ta n'onälit ipäyenphä m'ek ta näl ta tatayhlä m'ek ta w'enhalhamejlä m'ek ta pajche wichi yahoyenejlä ta häpe hin'o wet atsinha. Chi te ta tetso? N'otihi lahis m'ek ta matche ta n'owatläk iche ta yäme m'ek ta iche, n'oelh wok m'ek ta n'ofwellhi, ta n'okäjyen m'ek ta matche ta n'owatläk iche wet nilhokej wichi ta yahanej.

Häp tähesna meyhey ta iche pej ta hinälit m'ek ta n'oyämeje hin'o wok atsinha ta n'otihiche n'osilätyajay ta iche nilhokej ifwalas. Ha iwoyek n'owo elha meyhey ta n'oyämeje?

"N'oniyatyaj ta DD laka niyat tsinha matche ta wichi iyahen tsi law'uy ta itilhamej ta tamenej"

Chi lawoye ta am:

"Matche ta is m'ek ta tres atsinhay wet dos ahantses nilhokpe"

Chi lawoye ta am:

“Atsinhay imälht’it’awek lawhäy ta tachumwethä tsi t’unläk häpe elh ta is ta n’oko”

Chi lawoye ta am:

“Atsinhana yahumin etey yakatihiche wet yämtajfwasen! N’ow’enn’aji ta lhäy’e lasuhfwa”

Chi lawoye ta am:

“Nech’e ta iche: iche athana elh ta lhayene atsinha ta nech’e isakanho ta niyat”

Chi lawoye ta am:

“Thutsa ta n’ow’en lapitsek iyej mat n’okäjyaj ta n’oweskatej honajchemattso”

Chi lawoye ta am:

“Osej ta iche okalay’is ta lhayen atsinhaya ta tach’otejn’oye m’ek ta olhayene” iwoyetso elh.

Chi lawoye ta am:

“Nochufweyajwo tä lhayene atsinha: n’ofwchalis wet niyatey t’unläk n’otetshanlhi nälejta isilhit’a”

Chi lawoye ta am:

“SP ta n’owenhatejlä iyhäj wet nemhit tämajej lawuyis wet chi lhayenlhi”

Chi lawoye ta am:

“JP katsinha matche ta n’oyämejlhi tsi matche lawuyis hap’akche lhamethilat chi iwoye elh ta yämlhi”

Chi lawoye ta am:

XYZ

“Chihanej chi tetso olham”
“Olhatsot otukwe chi wichi iwo ohaya”
“Nilhokiyejt’a chi nafwitses”

Chi natichunejlhi ta chi olhaylhahtej oiyhäj häp ta matche ta näl ta iche okeyis ta hinäli ta owathit’ahla elh tsi iche m’ek ta ow’en ta w’enhalhamejlä m’ek ta pajche ohanej ta häp ta lakey ta notihiche n’ochumajw’etes ta ihi lhip ta wichi yen law’eta wok iyej wichi ta lhayhutwek. M’ek ta äp näl häp ta iche iyhäj ta tumej ta iche iyhäj ta lhayen niyatayej nilhokej meyhey ta tatäyej iyhäj tsi näl pajche wak’alhej ta häp ta n’oyokw t’uhawetej chi tachuma n’ochumetna. Ha hanej t’at ta tetso m’ekna, ha t’uhawetej t’at chi kamaj iche täjna?

Lhamil ta matche ta nhuminache tähesna häpe lhamil ta hiw’en ta nemhit latamsekej laniyatyaj ta ihi, iyhäj ta tetso latichunhayajay ta häpe lhamil ta lahoyenlä m’ek ta n’owoyeje wet ta lhamil wet m’ek ta ihitso ta nech’e lhamil ithatho ta lhamyaj wet chi ihichek tumhiyela.

M’ek ta iwotesa ta n’ow’en ta in’amejen tälhe elh ta ihi lhip elh. M’ek ta iwatläk natyätshanejlhi häpe t’at chi iwoyek n’awo elha lakey ta niwinamhihen yämthilak newache elhpej chi natiyej kanhi wok iche elhpej ta inupha lawäkw.

N’owchahyaj, n’oniyatyaj, n’owujyaj, hin’ohyaj wet lakeyhit’a

“"Häp ta tälhe ta n’ow’olahaya n’ofwchahyaj, ta iwatläk nilhokej meyhey ta itetshan, niyatej, wet tekhaye ta chi nitäkw wichi, lhachowej wichi ta iche, häpe t’at lhamilna ta ichufwi lan’ohyaj ta iyej. Häpe täjna m’ek ta tälhejlä lham lan’ohyaj ta iyej ta lhamilna hiw’enho”.

Virginia Woolf (1929/2019)

N’ofwchahyaj, häp m’ek ta tälho n’otichunhayaj ta tälhejlä ta iche m’ek ta ihi wichi ta iwuntej atsinha m’ek ta lajlahaya, “Política sexual” ta atsinha ta lhey Kate Millet(1970) ilesayen p’ante.
Wet yithatlhi m’ek ta häpe:

- Häpe n’olhenek ta kalelhäj ta tsilak hin’ol ta isakanho m’ek ta is ta ihi n’ochumajw’etes ta tafwajpe atsinhay ta ihi lachumet.
- Häpe m’ek ta n’otichunhayaj, n’ot’ekanyajay ta hit’unhet wet itihit ta ihi m’ek ta ichena (Millet, 1970).

M’ekna wet khit’ak häpe m’ek ta ihit ta ihi, nekchä pej ta häpe wet äp elh m’ek ta n’oyen lakeya, iche ta n’ow’oelha lhimpaj lakey ta häpta iche m’ek ta ihit ta ihi. Lhamil ta ichuttej ta tumey meyhey ta häpe atsinhay wet lhamil ta lhayene iche n’onchulho m’ek ta lhamil tumey wet talhi pej ta elh m’ek ta iche. Tejta tetso ta häp ta kamaj m’ek ta wichi yahoyenlä wet yen lhamyajayej kamaj ihit ta ihi wet äp n’oyäpilhaye t’at ta häpe n’okeyis, n’ochumtes ta tälhettsiy ta wichi ihi.

Chi mänyej? N'owchahyaj lhaynechäynhipej ta ihi n'olhämetyajay wet n'okeyis ta nälayeje n'oyhäj häp ta:

- M'ek ta häpe häp n'okeyis, n'ochumyajay, n'otichunyajay, n'oläkwyhenyajay, n'otetnhay, n'olhämtes, m'ek ta noyen lhamyajayej m'ek ta häpe.
- Häp m'ek ta kalelhäj ta noyenlhi ta pajlatha iche elh ta nemhit w'awulhi elh wet iche elh ta lan'ohyaj tafwaype elh tsi häpe elh ta hin'o wet atsinhay lhäy'e iyhäj ta lhayene ichufwi lan'ohyaj. M'ek matche t'at ta n'onityenej chi nilhokej ta iwolahaya n'olhenyajna.
- T'ufwlhache ta hinälit ta ihi n'ow'et lheley(lafwcha/lales, hin'o/lachefwa) wet nech'e yajte m'ek ta ihi wichi ta iche ta tatayhlä m'ek ta t'uhawetej chi elh isej tsi laha ihi.
- Iwohit'a lahaya wet iwathit'ahla n'olhämtes ta tälhejlä m'ek ta elh hiw'enhat ta yämeje atsinha wok hin'o tsi kalelhäj m'ek ta lakey.
- Atsinhay wet lhayen atsinhaya matche ta m'ek ta yakatej ta tälhejlä m'ekna häpe t'at chi iche n'otänhayaj. Täjna iche iyhäj meyhey ta lhayej, w'enhalhamej m'ek ta tiyäje atsinha ta p'alitsaj ta tälho lhip elh ta chi tewoye elh ta hiw'en m'ek wok näl ta yahan mekej, wok ta n'otetshan atsinha ta yahoye kachaw'et ta hich'otshan tä chi tewoye m'ek ta n'ow'oyeje elh ta lhayene atsinha.

N'ofwchahyaj yakhajyen ta hin'o häpe elh ta nilhokej m'ek ta tälhe wet häp ta tamenej ta n'otälhtejlä nilhokej meyhey. M'ek ta tamenej ta iche meyhey häp ta isej m'ek ta hin'o ta lahanyhayaj ihi, wet yahanej ta yakanchä meyhey, yahanej lachumet, m'ek ta iche p'ante, m'ek ta lakey ta iyej m'ek tefwajpeji yämthilak iche m'ek ta tälhejlä m'ek ta nilhokej wichi iwatläk iche ta tataye nilhokej lhamil.

Tet iwoye täjna, chi natichunejlhi m'ek häpe n'ohanhayaj ta tälhejlä m'ek ta ihi kachaw'et, n'aw'en ta m'ek ta matche ta kalelhäj häp ta tsilak hin'o ta matche ta nyen tetshanekayej m'ek ta iyej ta tälhejlä t'isanyaj (tet iwoye ta n'oyokw elh ta t'otle t'akasit ta tsilak at hin'o t'isanyaj ta n'otetshanej tsi n'oyokw häp ta laha ihi). Äp te m'ekna kalelhäj ta ihi t'at n'olhayhi ta nilhokej ifwalas ta pitsaje ta tumho wichi, ta n'olhämtes ta matche ta n'ochmyenlhi häpe t'at ta tälhejlä hin'o ta n'ow'olheyisa meyhey, n'oyithathlhi m'ek ta iche ta n'ot'ukwe t'at ta pajtha atsinhay wet lhamil ta lhayene atsinhay nemhit näl ta ihi wichi.

Matche ta lakajyhayaj ihi n'otichunhayajna ta yakhajyen hin'o häp ta tamenej ta noj m'ek ta tälhejlä atsinha, nemhit iche elh chi yen lhämeta, m'ek ta lhamil yen lakeya häpe t'at ta nilhoke lakeyis ta hip'op'e n'olhämet ta pajche wak'alh. Wet nech'e ifwelphä m'ek ta nech'e ta lhamil yäme ta matche ta is wet häpe m'ek iyhäj itenche.

"Oyithila amho m'ek ta mänyej" iwoyetso...

Tä ihi lalesaynek hi "Hin'ol ifweln'oho meyhey" (2015), n'olesaynewo ta lhey Rebecca Solnit yen tichunhayaja m'ek ta hin'ol yen lakeyis ta t'ukwe chi n'owujyenej ta hin'o häpe elh ta yahanmekej wet lham ta n'ohanyaj tälhe wet atsinha häpe elh ta n'ochufwenek.

Rebeca Solnit
"Los hombres me explican cosas", 2014.

"Hin'ol y'ithatn'oho meyhey, ifweln'oho wet ifwenho iyhäj atsinhay, tejta yahanej at thayej ta ohanej wok chi nämtäfwelche m'ek ta yäme. Iche hin'ol ta tetso. Atsinhay yahanej m'ek ta oyämena. Häpe ta elh lhaychäjlhi ta tamenej ta athapej meyhey, ta iyej atsinhay ta tälhejlä m'ek at ta häpe, häp ta tamenej ta atsinhay nikalhahi chi yämey m'ek tä lhamil latichunhayaj tsi yahanej ta nitsilakhiyat chi ihichela chi n'otchahuye ta fwetaj lhamil yäme latichunhayaj; m'ek ta lhamil ihi ta ihichet'alak nämejphä latichunhayaj w'awulhi elh ta chi law'et lhip ta wichi ihina ta häpe honhat."

Ha iche pej ta chi lakalhik lhäme m'ek ta atichunhayaj tsi lan'owayek n'ofwon amej? Ha iche n'opakas ta matche n'owolahaya? Ha w'enhit lhip chi newahi?

M'ek ta hap'akej n'ofwchahyaj häp ta iche hin'o. Häpe t'at ta noyene elh ta hin'o ta matche laha ihi ta tafwaype elh ta atsinha, tsi lho ihi wok iche lhipey ta näl ta lakajnhayaj ihi, wet atsinhay lham m'ek ta iyej häp ta hinälitpe ta laha ihit'a. Häp ta tamenej ta yaje m'ek ta lhamil lhämet ta chi n'ow'olahaya. Häp ta tamenej ta, Marlene Wayar (2018) yäme ta m'ekna ta häpe n'ofwchahyaj wet latayhafwa m'ek ta w'enhalhamejlä: "M'ek ta häpe elh tälhejlä m'ek ta olham ta otichunhayaj: ohuminhichet'ak ohäpe elh ta w'enhalhamej. Elh ta yakalelhät elh ta y'ulhenlä, n'owayhlä, häpe ta tälhejlä n'ofwchahyaj, täjna iton namehen ta oyenlhi elh ta nech'e

iche dos onowayhyajay: onowayek tatäy m'ek ta osej wet n'osakann'oyej ta n'owathi m'ek ta oyene elh".

Häp ta tewoye, ta n'oyämetha atsinhay wok ta lhayen atsinhaya wufwit'ak yahanej iwoyneja chi lham t'at chi t'ukwe lanäyij, iwohiyet'a lhamtejej n'oniyatyajay, khit'a elh ta yahan mekej wet iwohiyet'ak niyatej n'ochumet. M'ek ta wichi yenek häpe ta t'umho lhayhi, tumhomche n'osilätyajay näyhäy, ihiche m'ek ta tälho wichi wet lhäy'e ta ihi law'etes. Chi näl atsinha ta ihi lhip chi häpe wet iche ta chi n'oyeney at m'ek chi häpe, n'ot'ukwe chi n'inäla m'ek ta niisa wet m'ek ta is ta iwoye, äp te m'ek ta n'oyene häp ta lhamil ta lates m'ek ta niisa, äp n'oyokw häpet lham.

N'olhämtes ta yämeje elh ta hin'o

N'olhämet wet ta n'onälit, n'otichunhayajay, ta n'oyen häpeya lanäyij yämthilak nech'e elh pej iwoyek lhayt'ot'aho elh chi häpe tsi isej ta iche lhämet ta häp ta äp te tähesna kamaj häpe t'at ta n'ochumyene ta n'owatläk nittäya ta n'owatläk atsinhay nemhit laha ihi wet nemhit näl.

Ahäntsaj wet atichunhatsaj Nancy Fraser (2011) yäme ta ta "newache chi n'oläte atsinhay pakas ta näl ta häpe atsinhay wet tumho n'olhayhi ta n'oyämejlhi pej khit'a m'ek chi laj lahaya, yämeje t'at ta matche ta chi iche m'ek chi n'otetnekej ta iche atsinhay ta lhayej hin'ol tsi iche m'ek ta lhamyajej ta yämthilak hinälit m'ek ta iyej lhamil ta lhayen hin'ola". Ha n'atänpe ta is chi honhat ta nilhokej nämil ta newhi?

Ifwalasna, m'ek ta matche ta n'ofwotej häpe t'at n'olhämtes ta n'ochumyenlhi. Nemhit n'ohuminche ta n'oläte, nemhit nälej chi häpe m'ek ta n'oyokw häpe, tewoye täjna tä "m'ek p'ante iyej hin'o" wok "lhaw'et fwchalis". Iche ta matche t'at ta chi n'owatläk n'olhäte, lhamil t aihi lachumajw'et wok häp wichi, tajlhame ta elh pej ta iwohiy'e lhämet chi häpe tha t'ichun t'at ta nitichunejlhi atsi n'olhämet matche ta y'iwitej m'ek ta iwolheya, häpe lhamil ta t'unläk lhämet hinälitpe ta ihichet'a elh chi häpe chi t'unläk ialhoye.

Reikuave hChi lawatläk lhäy'e lhip m'ek ta lahanej, is chi latetshan "(Re) Nombrar. Guía para una comunicación con perspectiva de género" de la colección Recursos para la Acción.

N'ofwchahyaj lhip t'at n'onäfwtsenyaj ta n'otiyej atsinhay. M'ekna iyej hin'ol ta hinälit ta niwathahlä atsinhay, wet m'ek tatälhejlä atsinha wet nilhokej lhamil ta lhayp'antej atsinhay wok iche m'ek ta iwoye ta w'enhalhamejlä hin'ol.

M'ek ta lhamilna imenyenej häp tähesna:

- Lakajyhayaj ihihit'a atsinhay: atsinhay m'ek ta lhamyajej häpe t'at ta t'isanis matche ta näl ta chi takhajayhen, m'ek meyhey t'at, t'umhit'ahlä m'ek ta äitajche.
- Lach'owej ihihit'a atsinhay: atsinhay wet khit'a iyhäj ta iwoyek lhamil itetshanche m'ek ta tälhejlä lakeyis häp ta m'ek chi iwoye wet iwoye t'at wet itone hin'ol m'ek ta niisa.
- Lahanyhayaj ihihit'a: atsinhay khit'a lhamil ta yahanchem'ekejen, t'un wet athahlak iwoye chi yahoye n'ochufwenyaj tsi lhamil lachumet ta t'uye n'atfwas tsi n'okolis (Bosch, Ferrer y Gili, 1999).

N'otichunhayajayna tejta häpe m'ek näl ta pajche, mat kamaj häpe t'at m'ek wichi itetshanej ta t'ukwe m'ek ta lhamil isej, wet matche ta n'ochumyenlhi häp lawhäy ta iche m'ek ta elh iwoye tejta häpe m'ek ta lhamsaj, wet häp ta n'ochumyenlhi lawhäy ta n'okniwoya lanäyija atsinha ta ihi lhip ta häpe, yajet m'ek ta matche ta laha ihik n'otetshan tewoye ta n'olän atsinha.

M'ek ta n'ofwotej ta ihi lawhäy: n'opakas ta tälhejlä n'ofwchahyaj

Tajp'ante 1405 wet tichunhatsaj **Christine de Pizan** (2001) ilesayen "atsinhay ka hupuy". N'olesaynekhina hinälte chi iche hupuy ta tsilak atsinhay ta laha ihi m'ek ta iwoye ta tälhettsiy wet hin'ol ta yenlhi lhipna. Ta ihi n'olesaynekna, elh ta ilesayen, yen tichunhayaja ta iche m'ek ta hiw'enhathen atsinhay häp lawahytso:

> **"Otyätshan at lhame ta oyokw atsi m'ek ta matche ta tamenej hin'ol, n'ohusewos wet lach'otfwas, näyehyaho atsinhay, wet yahäne lhämtes ta ifwotej, wet is m'ek ta lhamil ilesayen ta itayhte... Chi nat'ekhayen lhamilna, neche nene atsinha elh ta tapoyejej m'ek ta niisa".**

Mary Wollstonecraft (2005) häpe p'ante elh ta n'olesaynekwo wet atichunhatsaj ta itihi p'ante lalesaynek hina m'ek ta yiwitej atsinhay, häpe p'ante nekchä ta 1972, yämeta hin'ol wet atshinay iwatläk n'owawlhatchä:

> **“Tefwaj atni m’ek ta iwatläk n’owoyeje atsinhay ta lhamil yenchelhi m’ek ta lhamil lachumet häpe t’at ta iwatläk n’ol’eyej ta n’onäyejo m’ek ta lhamil lanech’ethayaj ta tälhe m’ek ta lhamil iwatlä”.**

Julieta Lanteri, kachawo wet lham p’ante ta latichunhayaj chi ta ihi Argentina wet is chi atsinhay iwoyek iwo lakaniyatha, latichunaj iyeji häp m’ek ta tiyäje atsinhay. Lalesaynek ta ihi “Nuestra Causa” nekchä ta 1919 layätnhayaj täjna: atsila m’ek ta te atsinha ta nech’e iwoyek iwolakaniyatha? Wet häp täjna lhämet ta nichulhlhamho:

> **“Atsinha yen lachumeta ta is chi waw’ulhchä ta n’owelnhat häp n’okäywet wet te häp n’ochumyaj ta hin’ol wet atsinhay isej, tehit’ala iwoye m’ek ta iche ifwalasna ta iche n’olhenyajay ta onityenej wichi tejta häpe m’ek ta niisa ta tataye n’oyhäj ta is chi lhap’ajtitwek wet atsinhatso ta n’ostsilkatej m’ek ta tälhejlä law’et, m’ek ta itonepej t’inhayaj wet lap’altseyaj”.**

Chimamanda Ngozi Adichie (2014) Nigeria lhele, yahumin ta ilesayen lhämet ta akäschehen, äp te ilesayen latichunhayaj ta itihi lachufwenyaj wet iwatläk n’oyentichunhayaja m’ek ta tälhe häp atsinhahyaj. Lalesaynek ta “Nilhokej nämil ta iwoyek n’atshinhay” yokw:

> **“Iche lhamil ta layätnhayaj täjna: Chip te ta n’ochumyenlhi atsinha? Chip te ta n’okn’oyakwe lat’ekhaye lhamil ta t’ukwe chi iche ta n’owolahaya n’oyhäj?**
>
> **Tsi häp ta chi tetso wet chi tajo law’et. Kalelhäj ta atsinha iche m’ek ta häpe ta laha ihi ta tet iwoye iyhäj, wet ta n’ochumyenlhi n’olhämtes iyhäj wet nech’e hip’ope m’ek ta tataye atsinhay wet nech’e m’ek ta niisa ta iyej lhamilna wet nemhit iche elh chi yenlhämeta. Häp ta tamenej ta nemhit kalehaj chi atsinhay ihi lateläythayaj ta tälhettsiy”.**

Lohana Berkins, elh ta lhayen atsinha wet lhaykajyenpe iyhäj ta tewoye lhamna wet lhamteje p’ante lhamil ta t’ukwe chi noj m’eyhey ta hiw’enhathen lhamil yämthilak isakanej m’ek ta lhamil isej ta tälhe kachaw’et, n’ochufwenyaj, wet n’ochumet. Ta ihi

lalesaynekhi tä tälhejlä m'ek ta ihi (2003), latichunhayaj ta tälhejlä n'ofwchahyaj häpe täjna:

> **Atsi m'ek ta häpe atsinha? N?oyätnahyajna itonn'amehen m'ek ta matche ta atha ta ihi m'ek ta wichi yen keyisa wet m'ek ta näl. Ha iche m'ek ta matche ta yakalelhät atsinha? Ha häpe t'isanyaj? Ha häpe lhipey? Ha häp ta iwolalesa? Ha häp ta iche m'ek ta tälhejlä m'ek ta iyej? Lakeyis, lawuyhyaj piya? Wok nilhok piya? Wok iche lhip ta tälhe? Tä tälhejlä n'olhipey ta elh hiwen ta nech'e iche, n'ofwchahyaj itälhtejlä lhenyajay ta iwoye ta inityenej chi n'ohänyejenej tähesna. Nech'e iwatläk elh lhey häpe hin'o lhey, iwatläk häpe hin'o ta thakajay wet t'otle t'un, iwatläk lhäs ihi wet häpe elh lhaytipe nilhokej iyhäj tsi häpe elh ta lakajyhayaj ihi. Atsinhay ta chi lhamil yakalhik lhayene täjna tsi n'otälhtejlä lhipey tä häpe hin'o wet nech'e iwatläk iwoye t'at täjna tejche chi latichunhayajtha.**

Wujpe meyhey ta n'oelh lhayenej lhi tsilakhit'a m'ek ta iyej t'isan chi tamenej ta kalelhäj m'ek ta häpe. Elh ta hiw'enhat m'ek ta lhayene häpe elh ta tatshupiye m'ek ta lham ta iläte ta is chi häpe wet äp yahanej ta ileche m'ek ta lhamyaj. Tälhiyet'a n'owuyhyaj wok ta elh lhayenlhi… Häpe m'ek elh tichunhayaj, wet iläte ta yahuminche.

Atsinha wok hin'o, häpe m'ek elh iwoyek tatshupiye, khit'a m'ek ta kalelhäj ta tälhejlä iyhäj tichunhayaj. Iche ta n'oyek tsilak ta elh häpe atsinha wok hin'o wet chi elh tatshupiye elh ta häpe wet häpe m'ek ta tajlhame. Häp piya ta n'oyokw atsinhay iwatläk näl ta atsinhay wet hin'ol näl ta hin'ol wet nemhit iche chi elh itenla m'ek ta hiw'en ta iyej elh ta kalelhäj ta atsinha, häp n'otichunhayaj ta tefwaj atni ta n'ochumyenlhi. Ifwalasna nemhit iche chi tsilak ta nenlhatichunahyaja tefwaji m'ek ta iche. Nathatho ta iwoyek newhi m'ek ta elh tefwaji tatshupiye ta lhayene."

N'onälit m'ek ta häpe wet m'ek ta lhamyaj

"Ohäpkhit'a hin'o. Ohäpkhit'a atsinha. Ohäpkhit'a elh ta lhayene. Te ohäpkhita elh ta teno m'ek ta häpe. Ohäpe elh ta tatshupiye m'ek ta yahumin".

Paul Preciado (2019)

Chi n'oyäme m'ek ta n'ochumyajay ta iche ta hinälitpe m'ek elh häpe yämhiyet'a ta iche tefwasno m'ek ta kalelhäj. M'ek ta kalelhäj häp ta iche lhamil ta kalelhäj elh ta häpe, wet nech'e elhna ta äp tet iwoye nech'e lhaykalelhat m'ek t atemnej häp ta pajche iche n'olhenyaj ta iyej wichi ta lhamil yakhajyen m'ek ta lhamil yenene elh tefwaji lhamil ta ihi lhamil law'et: häpe t'at ta n'oyokw iwihiyet'ak lawetahyaj ihihiche tsi pajche iche m'ek ta lhamyajej elh tefwaji ta iche wet elh ta iwoye m'ek ta w'enahlhamejlä täjna nech'e lham t'at ta lhayw'enhatlä m'ek ta pajche lakey tsi ihichet'a chi w'enhahiche meyhey tsi iche atsinhay wet hin'ol ta ihi lhip ta wichi yen law'etesa elh ta w'enhalhamej häp ta nemhit lakey.

M'ek ta iche häp ta n'otetshanej ta nech'e iche han'äfwaj yämthilak kalelhäj m'ek ta häpe chi häpe elh ta hin'o wok atsinha ta nilhokej lhamil ta hiw'enej ta nech'e iche elhna kamaj häpe t'at m'ek pajchepej n'otetshanej chi lho ihi wok lasu ihi. Häp täjna m'ek ta n'oyen lhamyajayej ta n'otetshanej m'ek ta näleyeje elh t'isan, häpe m'ek ta tefwaj atni tä n'otetshanej elh tefwaji ta nech'e iche, m'ekna häp ta tamenhiyeja ta iche m'ek ta n'owatlak elh iwoye wok lhayene tsi oniwhich'oyek lhaymathitche m'ek ta n'oyen häpeya.

Täjna yäme ta tsilak t'at ta elh iwoyek lhayene m'ek ta pajche n'owaklhatej ta häpe ta tälhe ta nech'e iche, wet n'owohiyet'a elh chi w'enhalhamej. Chi lho ihi wet kalelhäj ta hin'o wet chi lasu ihi wet nech'e atsinha t'at, häp tähesna m'ek ta n'oyene elh ta iche wet tajlhame t'at ihichet'a elh. Äp te näl ta tajlhame t'at täjtso tsi ihichet'a elh m'ek ta wichi iniwhich'oye ta häpe lhamil ta ihi lhip ta ihi ta iche hin'ol wet atsinhay.

Nilhokej meyhey ta iche ta t'ukwe t'at chi nemhit näl elh ta lhayw'enhatlä m'ek ta pajche n'oyen lakeya m'ek ta ichepej ta yakalelhät elh tä häpe.

W'enhahiche wichi. M'ek ta lhayene. M'ek ta häpe hin'ohyaj wet atsinhahyaj (Ley N° 26.743) wet m'ek ta elh tefwaji yäme

W'enhahiche wichi

Täjna yäme ta iche w'enhahiche meyhey ta tälhejlä lakey ta n'oelh iläte m'ek ta lhayene wet t'uhawetej ta ihi iyhäj. Wet m'ek ta tamenej ta lhamil iläte ta is ta

at'ot'alhamhomche häpe t'at ta tälhejlä m'ek ta häpe, häp m'ek ta iwoye ta ihi lachumtes ta lhamil iwoye ta hinälitpe ta iche latichunhayaj elh ta iche.

M'ek ta tälhe Yogyakarta[3] yithat ta m'ek ta yakalelhät elh häpe "m'ek ta elh yahanej ta häp m'ek ta lham t'at ta iläte ta tumho latichunhayaj ta häpe m'ek ta tatshupiye, ihichet'a elh chi tamenej ta tetso m'ek ta iwoye tejta w'enhalhamejlä m'ek ta hiw'en ta iyej iyhäj ta häp ta häp m'ek ta pajche yahanej ta chi iwoye wet itone lakäjyaj tsi lham ta yahanej" (Principios de Yogyakarta, 2007).

Wehnahiche lheyis häp m'ek ta w'enhalhamejla m'ek ta lhamyaj: hin'otsinha, atsinha ta hin'o, hin'opej, m'ek ta lhayene, chi kalelhäj chi hin'o, wet iyhäj. Tähesna häpe m'ek ta n'ot'ittsnahyajayej m'ek pej ta n'ohw'en ta iyej elh ta w'enhalhamej m'ek ta lhayene.

Ta kalelhäj ta iche atsinha wet hin'o häp ta atsinhay wet hin'ol iwatchelahilähen tsi lahumnhayaj ta tamenej, täjna yäme ta chi isej chi elh yakäne elh häp ta elhna w'enhalhamjelä elh häp ta tamenej ta iwoyek iche t'akänyaj.

Atsinhay ta itiyej t'akänyaj häp elh ta lasuhfwa häpe elh ta nemhit lhaywujyenej atsinha ta lhamya tsi nech'e yokw ohäpe atsinhahin'o wet hin'o ta itiyej t'akänyaj lhohfwa nech'e häpe hin'otsinha. Wet iche iyhäj ta ilhoknej ta itiyej t'akänyajay lhamilna nemhit kalelhäj elh ta lhamya tsi kanhipej wet äp elh m'ek ta häpe.

Chi pajche ta, iche notäfwnhayaj ta iyej iyej lakeyhajay ta tälhejlä n'oelh, ta iche wujpe lakeyis ta hinälit ta iche m'ek ta lhayene ta iyej iyhäj tsi iche m'ek ta matche ta iläte ta häpe wet tukwe chi iyhäj yahanej, lhipiyet'a lheyis ta w'ehanlhamejlä m'ek ta iche atsinha wet hin'o, m'ek ta matche ta laha ihi häpe t'at m'ek ta lham ilätejlhamho ta ihi latichunhayaj ta häp m'ek ta itone lakäjyaj wet ta iwoye wet nech'e iwoyeje lachumyajay ta lham yahuminche ta iyej iyhäj ta lhaylhahtej.

M'ek ta iwatläk nahanej häpe t'at ta m'ek ta iche lawhayisna khit'a m'ek ta tajtehiyalattso tsi häpe m'ek ta lawhäy pej ta häpe wet wichi itetshan ta chi nemhit tälhejlä m'ek ta iche wet nech'e lhamil iwoelha ta itälhtejlä m'ek ta wichi keyis, m'ek ta wichi iwatlä, m'ek ta tataye n'oyhäj ta ihi lhip ta lhamil ihi.

Chi newachek ontafwelche m'ek ta häpe tähesna wet häp ta tamenej pej ta iche lawhäy ta nemhit is wet ta owoyeje lhamil ta lhaytihi m'ek ta nech'e iche häp ta tamenej ta iche wuj m'ek ta äytajche ta n'otiyej lhamilna chi niteyatso wet nänhin'e ta iche m'ek ta is alho ta n'otiyej lhamil ta w'enhalhamejlä iyhäj.

---

[3] Häp ta tälhe n'elhenek ta ihi p'ante Yogyakarta ta yämeje ta is chi iche m'ek ta tälhe Derechos Humanos ta tataye m'ek ta elh yahuminche ta häpe elh ta atsinha wok hin'o (2007), ihi p'ante lhip ta wichi lhayhutiwek ta yämejlhi meyheyna ta ihi Universidad de Gadjah Mada (Yogyakarta, Indonesia) noviembre ta nekchä 2006.

N’olhenyaj ta nech’e iche

N’olhenyajna ta yäme ta is t’at chi ilhamejen n’oyhäj(N° 26.618) häpe m’ek ta nech’e ta iche ta tälhejlä nekchämpej ta iche lhamil ta inityench’oyek iche. Ta pajp’ante wet iche ta ihi nekchä ta 2010 ta Camara de Diputadxs ta ihi Nación lhamil yenlhi ta is chi iche n’olhenek ta tafwaype elh ta lhey Codigo Civil tsi iwatläk iwolanäyija elh ta iyej lasuhfwa wok lhohfwa.

- ARTÍCULO 2º - is chi n’ow’o elha häp articulo 172 de ihi Codigo Civil wet is chi nech’e yäme täjna:
- ARTÍCULO 172: matche ta iwatläk iche n’owayhenyaj ta elh tefwaji iläte ta matche ta häpe m’ek ta lham ta iwatläk häpe ta tälhejlä elh ta ihiyeja ta ihi ta elh ta lan’oyhaj ihi tatache. N’olhenyajna häpe t’at m’ek pej iche ta elh tawhayey ta iyej elh ta w’enhalhamejlä lham wok häp elh ta tet iwoye lham ta hin’o wok atsinha.

N’olhenyajna häp ta iwolanäyija lhamil ta ilhamejen ta hin’o wok atsinha, äp te niyatey pajche iwaklhat t’uhyaj ta itiyej lhamilna yämlek iche m’ek ta lhamil isej häp ta tamenej ta iche t’awayhat ta lhamil yakatej wet äp te n’okäywet ta tatshupiye ihichet’a elh chi isohiyej. Tetso ta ihi Codigo Civil wet elh ta lhey Comercial de la Nación:

“Ichichet’ala nolhenyaj chi n’owhiyejela lhamilna chi häpe m’ek ta iwolapesa, ip’ohlä, itiyej kanhi, wok itäyhat m’ek ta tiyaje lhamilna wet m’ek ta inityenej lhamil ta is chi iwoyej m’ek ta lham lachumet ta kalelhäj ta iwatläk iche, täjna yäme lhamil ta iwek”.

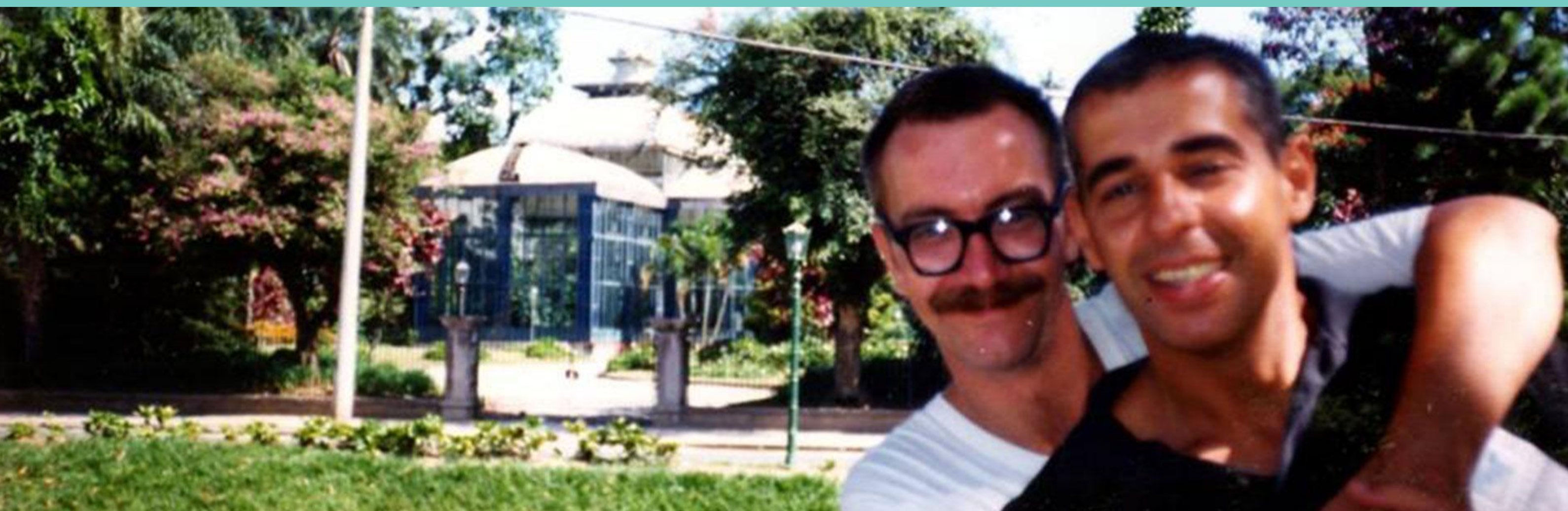
N'okäjyaj

Carlos Jáuregui häpe elh ta lhaykajyenpe iyhäj ta lhayene m'ek ta yahuminche atsinha wok hin'o häp ta t'ichu tä lhayen niyatayej iyhäjna Comunidad Homosexual Argentina (C.H.A.). lhamil iwotesa p'ante ta nekcha 1984 ta lhaythatwek, yiwitej ta äp is n'on'iyatyaj ta ihi lhaw'etes. Matche p'ante ta lhamil ihi lathaläythayaj tsi tumejlä lawhäy ta chi n'owatläk iche elh chi ifwel latichunhayaj häp p'ante m'ekna ta Jauregui wet iyhäj tä lhäy'e. "Lawhäytso wet Iwoyet chi nemhit n'owatläk oyäpiley ow'et, Iwoyet chi nemhit ochumet ihi, Iwoyet chi n'op'onohihen, n'opän'owthahen wok n'olänn'ohen. Häp ta tetso m'ek ta ichehte. Wet lhamtso ta lhayene t'at iyhäjna laka niyat tejta yahanej ihi ta iche law'itäyhyaj ta tataye" (Cigliutti en Télam, 2020), yokwe lhämet César Cigliutti tä yäme lakalay'i wet latanisfwa.

Carlos wet Cesar, lhamilna häpe p'ante ta lhayen lhetekayej ta lhaynälthen ta ihi Argentina wet wichi yahanej häpehte nekchä ta 1992. Lhamil lhaychäjejwethä m'ek ta lhaytihi wet iche iyhäj ta lhayp'ajtej wet äp iche lhamil ta tatayhlä. Cigluiti yokw: "olhaychejejlhi tsi häp m'ek ta tälho otichunhayaj wet chi iwoyek onäfwel latape tejta n'oyokw isit'a" (Pecoraro - Ferraro, 2016).

Ileyej p'ante honhat Carlos ta 1996 wet inäyej lhamil ta lachumet, ta is chi näl wet iche n'otäfwnhayaj ta iyej lhamil ta tatshupiye m'ek ta lhayene.

Ta 1996 wet nilhokej lhamil ta yahuminchek Carlos Cigliutti niyatej häp C.H.A wet häpe p'ante yak ileyej honhat ta agosto ta nekchä 2020. M'ek ta matche ta n'ontichunejche lhamna häpe t'at ta matche ta lhaytipe iyhäj ta ihi m'ekna wet nech'e häpe elh ta kalelhäj ta lhetekej ta t'ukwe chi n'owolahaya lhamil.

M’ek ta häpe elh

M’ek ta yäme häp m’ek ta lhayajej elh häpe “m’ek elh tefwaji ilätejlhamho ta häpe m’ek ta kalelhäj ta häpe, wet iche ta yiwitej wok w’enhalhamejlä m’ek ta pajche wichi yene ta häpe atsinha wok hin’o, äp te tälhejlä m’ek elh yahumin chik iyej t’isan (iche ta elhna nech’e t’ukwe kachawos yämthilak iwoyek iwoelha lhip ta hiw’en ta nhumina wok t’ukwe chi nech’e matche ta lhayhumin wet m’ekna ta iwoye lham t’at ta lanech’ethayaj) wet äp te iche iyhäj m’ek ta hinälit ta tälhejlä m’ek ta tatshupiye, tewoye law’uyhyaj wet lhämetyaj”[4].

N’olhenyaj ta yäme m’ek ta häpe elh N° 26.743, tä iche ta ihi nekchähte ta 2012(häpe elh ta t’ichun ta iche lhipna wet t’ichun ta ihi honhatna), nech’e yakalelhät ta iche m’ek ta häpe ta tälhejlä Principios de Yogyakarta[5].

M’ek ta iche ta matche wet laha ihi ta tälhejlä ta elh lham t’at ta tatshupiye m’ek t alhayen häp ta iwolanäyija meyhey ta nech’ehen ta tälhejlä m’ekna, ta nemhit tsilak chi n’otetshanej ta lho ihi wok atsinha ta nech’e iche.

Wujpe meyhey ta lakeyis tä n’oelh lhaykalelhät. N’olesaynhayna “LGBTI+” iwotesa ta n’ochumyenlhi ta nohäne lhamil ta lhaykalelhät ta häpe m’ek ta häpe, wet elh tefwaji n’olesaynhay tefwaji kalelhäj t’at m’ek ta yäme ta tälhejlä m’ek ta elh tefwaji lhayene: L yäme atsinhay lhayhumnen, G hin’o ta iyej lhohfwa, B häp ta iche dos m’ek ta häpe, T häp ta lhaytechaynej, I lham nitäkwchä m’ek ta häpe wet + yäme ta iche iyhäj ta lawhäy lat chi häpe wet lhaynälit.

Matche ta laha ihi chi iche notäfwnhayaj ta tälhejlä ta iche wujpe meyhey ta elh tefwaji tatshupiye yämthilak kalelhäj m’ek ta häpe wet tsilakhit’a ta iche hin’o wet atsinha. M’ek ta elh iläte ta yiwitej m’ek ta tälhejlä t’isan häp ta itälhtejlä m’ek ta lhamyajej ta nemhit tewoye m’ek ta pajche ta wichi yahoyenlä tsi wichi ta ihi lhip ta lhamil ihi häp ta yakajyenej ta m’ekna häp ta lakey elh ta hin’o wet atsinha.

N’otäfwnhayajna yäme t’at ta kalelhäj ta ihichet’a dos n’tisanis: iwoye t’at ta iche iyhäj tsi iche wujpe meyhey ta nälayeje elh ta atsinha wok hin’o ta iche nemhit nichätejlä m’ek ta n’oyahneje elh ta n’oyokw atsinha wok hin’o.

Iche iyhäj ta chi ilätek kalelhäj chi häpe atsinha wok hin’o nitsilakhiyat lakey chi häpe chi ilate latichunhayaj chi häp ta iwoyek lhayene tsi ihichet’a m’ek chi ilätek yahuminche.

Iche elh ta chatej ta n’oyokw chi lakey häp ta iche ta m’ek ta kalelhäj ihi tat elh ta äp kalelhäj häp ta tamenej ta n’othate lhamil ta ihi LGBTI+ wet nech’e n’oyisej “Q”. Mat m’ekna kalelhäj ta inechaynhiche nilhokej meyhey ta pajche w’ak’alhen ta iche ta yäme

[4] Principios de Yogyakarta sobre la Aplicación de la Legislación Internacional de Derechos Humanos en relación con la Orientación Sexual y la Identidad de Género (2007), Introducción.
[5] Ley Nº 26.743 de Identidad de Género, artículo 2.

m'ek elh häpe ta iyej iyhäj tukwe chi wichi itetshan pej m'ek ta n'oyämeta lhamyaj tsi iwatläk nohanej ta lawhäy pej ta häpe wet äp iche elh m'ek ta iche ta häpe mek ta yakalelhät elh tefwaji wet nech'e iwatläk n'owasthiche meyhey ta tálehttsiy ta n'oyene m'ek ta matche ta lakeyhyajej elh ta atsinha wet hin'o ta iyej iyhäj.

Wet äp te iche atsinhay wet hin'ol ta lhamil ihit'at m'ek ta pajche n'oyene ta tälhe ta nech'e iche. Häp ta tamenej ta n'oyokw ihit m'ek ta häpe lhayatchenhilhit'a.

Häp ta tamenej ta iwatläk matche ta nahanej ta iche pej ta nowetahi häp m'ek ta tälhejlä häp n'olhämet ta hin'o wok atsinha. Tejta n'oyokw kalelhäj ta iche m'ek ta lhamya ta hinälit elh ta häpe tha häp ta chi tetso tsi m'ek ta elh tatshupiye khit'ak häp ta elhna häpe elh ta niisalhi wok nhanahonhatej ta hinälit latichunhayaj ta yäme m'ek ta yahuminchek häpe.

Häp ta tamenej ta Judith Butler (2006) yokw: "Matche ta chi kalelhäj m'ek ta n'otetshanej m'ek ta elh häpe ta atsinha wok hin'o, iche ta: m'ek ta n'otälhtejlä ta n'okalelhät ta häp ta tamenej ta elhna häpe m'ek ta häpe tsilak ta notetshanej m'ek ta chi häpek kalelhäj ta laha ihi ta tamenhiyejak nech'e häpe elh ta kalelhäj, wet äp te nech'e iche lanäyij ta t'ukwe m'ek ta iwatlä".

Tewoye tajmat t'ichun ta näme, lhip ta newhina yenlhi p'ante lhenek ta tälhejlä m'ek ta häpe elh wet yakalelhät ta elhna nilhoke lach'otyaj ta tälhejlä niyatey yämthilak newache m'ek chi niisa ta iyej ta tälhejlä m'ek ta lhamil lhayene wet lhey ta lhamil tatshupiye"[6].

Häp ta matche ta aytaji tsi isoyej elh ta häpe n'olelhthayajwo wet elh ta häpe kachawo ta lham ta yithatlhi m'ek ta elh häpe wet lhey ta tatshupiye elhna: nemhit iwoyek elh ta ihi täjna wet nohane kachawo tsi khit'a elh ta yillhi wok n'ohane elh ta n'okalelhthayajwo tsi khit'a elh ta lates ihihlä ta t'ukwe nolasaynek ta lhey ihi. Häpe n'olhenyaj ta tsilak at elh ta tukwe täjna ta yahoye lawos ta lachumet yämthilak n'oyenhoplhi m'ek ta iwatlä[7].

Äp te inityenej chi iche nilhokej meyhey ta tälhejlä kachawos yämthilak elh ta lhayenlhi tsi iche lhipey ta iwatläk ilanche nilhoke m'ek ta isej wet newache m'ek chi athaho yämthilak m'ek ta tatshupiye häpe m'ek ta newache m'ek ta chi inulhihlä ta lhayene m'ek t ayahuminche[8].

[6] *Íd.*, artículos 1 y 12.
[7] *Íd.*, artículo 6.
[8] *Íd.*, artículo 11.

N’olhenyaj ta yämeje elh

“Matche ta wujpe meyhey ta n’otin’oyej ta ohäpe elh ta lhayene m’ek t aw’enhalhamej... Iwot olatshaya iwitäyen m’ek ta on’oyej ifwala pej ta ofwetaj olhayej w’ethä lhamil ta otiyej ohumnhayaj tsi lhamil yulhan m’ek t aowoyeje ot’isan. Ifwal tefwaji ta oyen chumeta m’ek ta tatayhlä m’ek ta lhamya ta n’otin’oyej ta ohäpe elh m’ek”.

Sosa Villada (en Bistagnino, 2018)

Häp ta tamenej ta yäme häp elh ta ilesayen ta häpe Camila Sosa Villada m’ek ta lham hiw’enpe.

Chip te ta elh ta lhayene m’ek ta häpe yakatej m’ek ta niisa?

Tälhet ta iche n’olhenek ta iwola haya lhamil ta lhaykalelhät wet pajtha nekchä 2020, Ministerio del Interior de la Nación yämeta iche 9000 lhamil ta iwo iyhäja m’ek ta häpe ta ihi lheyis his ta lhamil ichäjwethä. Lhamilna lakanekchä 20 wet 30.

"Iwatläk ot'otle t'un chi olhayene chokwok chi oihi lhip ta iwos ta lhayis ihi"

> *"Ohäpe elh ta atsinahin'o tejta oka DNI yäme ta otsinha. Olhey Lohana Berkins: atsinhahin'o. Chi niteyatso wet kamaj natälhtejla ta elh lho ihi wok lasu ihi. Atsinhahin'o itäyhet täjna. Nech'e m'ek ta iche"* (Berkins en Máscolo, 2018).

Häp ta iwoyetso elhna Lohana Berkins ta lhayithatlhi, häpe elh ta lhaykhajyenpe ta pajlatha iche n'olhenyaj ta iche ta yäme lhamilna ta häpe atsinhay wet lhayene.

Nichäthihchä Salta, law'et yokwosphä p'ante ta hiw'en 13 nekchämis tsi lhaykalelhät. Täye p'ante Buenos Aires wet nech'e lhayajejwethä lhamil ta tewoye ta t'ukwe chi lhamilna laha ihi häp p'ante ta lhamil yenlhi Asociación de Lucha por la Identidad Travesti y Transexual (A.L.I.T.T.) matche p'ante ta näl m'ek ta lhamil iwoye.

Iyej p'ante ta n'oyenlhi N'ochufwenyajw'et ta häpe Escuela Cooperativa Textil de Trabajo para Travestis y Trans Nadia Echazú (n'ontichunhayejche lhamilna), häpe p'ante elh ta tach'ote niyat ta lhey Diana Maffia, elh ta lhayene niyat häp nekchä ta 2001 ta ihi Partidi Comunista wet ihi p'ante n'ochumetwet ta tälehjlä Oficina de Justicia, Identidad de Género y Orientación Sexual del Observatorio de Género en la Justicia. Ileyej p'ante honhat ta 2016 wet iwomej p'ante lalesaynhayna:

> *"Wuj meyhey ta nakalhi nekchämisna. Athana nichäte lawhäy ta is chi n'at'unlä meyhey, natufwlhache. Lawhäyna häpe t'at ta iwatläk iche m'ek ta nech'e, tsi ihcet'alak näpnhiyela n'op'onthi. Matche ta ow'ene ta m'ek ta lhakajyhayaj häpe t'at n'ohumnhayaj. N'ohumnhayajna häp ta matche p'ante n'on'ayej n'amhohen häp ta tamenej ta tsilak at lhalätshay ta nakatej. Häp ta tamenej ta n'ohumnhayajna matche ta inupe m'ek ta niisa ta natfwayej. Nech'e lhakajyhayaj ihi athana."*

“Te n’amil lhaha ihi”

Amancay Diana Sacayán Nichäthihchä Tucuman lawhäy ta 31 ta diciembre ta 1975, nofwaya p’ante nekchä, tatay at alhoho m’ek ta nech’e. Lhäy’e p’ante law’et lheley ta lhamil namho p’ante La Matanza, Provincia ta Buenos Aires 15 lapuhfwas, chi thaläkw p’ante. Lhayene hin’otsinha ta nech’e p’ante ta thaläkw wet iwoyejlhame p’ante lakey ta lhayw’om. M’ek ta niisa matche p’ante ta tsilak mektso ta nitäfwelej wet häp ta tamenej ta t’ukwepej m’ek ta is chi nilhoke. Ta paj p’ante wet nilhoke lhamil ta itetshan lhamil ta tewoye lham wet nech’e lhamil yenlhi Movimiento Antidiscriminatorio de Liberación (M.A.L.). tachumhilhi p’ante INADI, tach’ote p’ante n’olesaynehi ta lhey SOY ta tälhe Página/12 wet ta lhey El Teje n’olesaynhay ta t’ichun ta iche ta tälhe lhamilna.

> ***“Olhamil oleyej ta oihi olhamil ow’et tsi nech’e olhayp’ajthitwet ta oihi olhamil onäyij ta otnisejchewet m’ek ta olhamil ohäpehen tälhe lawhäy ta nech’e otäfwellhamejen ta iche m’ek ta matche ta niisa ta in’oyejen ta iwatläk olhamil ottayhlä tsi isit’a, wet nech’e olhamil oyahenlhi wet ta pajche iche wet olhamil ot’ukwe m’ek ta nech’e”*** **(Sacayán en Lucio, 2018).**

N’op’ante ilän Diana ta nekchä 2015. N’owop’ante latesa elh häp lhikoy wet ta ihi Argentina wet n’oyene häp elh ta lapitsek ihihlä ta lhayene elh ta w’enhalhamejlä m’ek ta häpe atsinha. Häp ta nech’e ta iche m’ek witäy tä kalelhäj ta häpe m’ek ta lhayene ta lamenhet. Tejta tetso ta häp ta nekchä ta 2020 iwel’a ta octubre Cámara Nacional de Casación Penal, ta lhamil itetshan m’ek witäyna ta Diana lhikoy nech’e iwoyek matche ta n’otetshan chi häpe elh ta lates ihi, matche p’ante ta lates ihi tha häpta nemhit häpe chi atsinhahyaj ta tamenej. Tähesna häp ta yakalelhät ta kamaj ihichet’a chi matche chi laha ihi lhamil ta lapitseyhey tälhejlä m’ek ta nech’e ta lhayene, tetso ta kamaj iwatläk iche t’at iyhäj ta lhamil tumey pej m’ek ta niisa ta n'oyene iyhäjna.

Septiembre p'ante ta nekchä 2020[9], iche n'olesaynek ta laka N° 721/2020, ta Poder Ejecutivo Nacional inityenej chi n'owolachumeta lhamilna ta ihiche n'ochumajw'etes ta tälhejlä niyatey. Täjna khit'ak t'at iche tha häp ta laha ihi tsi iwotesa ta lhamil nech'e isakanho n'ochumtes ta ihi lhipej ta häpe wet nech'e at'ot'aho chi iche m'ek ta n'ot'unläk iche ta kalelhäj ta laha ihi lhamilna.

Cupo Laboral Travesti Trans

Häp niyat ta lhamya nitäfwelej wet hinälitpe ta iche m'ek ta n'oyen keyayej chumhas ta häp ta tamenej ta niw'awulhahchä wet lhamil ta matche ta ihi täjna häpe atsinhahin'o. N'olhenyajna tsilakhit'a chi iwolachumeta wet ichufwen lhamilna, te iwolanäyija m'ek ta lhamil tumey wet ifwotej ta pajlatha n'owolahaya lhamil wet te iwoyek lhahutpejwek ta lhaythatwet yämthilak takhajay m'ek ta lhamil iwoye:

- "M'ek ta iyej lhamil ta lhayene elh ta atsinha wok hin'o wok m'ek ta lham ta tatshupiye häpe t'at matche ta chi n'otänhej m'ek ta niisa ta n'otiyej lhamilna wet nech'e latelätahayaj tälhe nilhokej lhamil ihi lhip ta ihi".
- "Matche t'at ta iwatläk n'owoelha m'ek ta lates ta iche n'okey ta niwawlhatahchä chumahas ta tamenej ta iche iyhäj ta nemhit isakenej m'ek ta lhamil isej tejta kalelhäj lawatshancheyaj ta TREINTA Y CINCO (35) wet CUARENTA (40) nekchämis.
- "Ta w'awulhchä chumhas, ta newache chi now'enhat elh, n'ochumet ta is wet iche m'ek ta tälhejlä, n'ochufwenyaj, m'ek ta elh isej, n'owolahaya elh, n'oyenhit'a lhämeta, n'otchahlhaye, wet isakanej chi yäme latichunhayaj häpe m'ek ta iwatläk niyatey ta itetshan yämthilak newache elh chi ialhoyey".

[9] Lhipeyna Chubut, Santa Fe, Rio Negro wet Buenos Aires lhamil hiw'en n'olhenek ta häpe n'olesaynek ta yakalelhät ta iwatläk nowolachumeta lhamil ta lhayene atsinhay, ta häp ta tsilak Buenos Aires wet Santa Fe ta yakajyenej iyhäj n'olesaynhay el ta t'ichunej häpe nekchä ta 2019 wet elh lham 2020.

N'olhenyajay wet m'ek elh häpe

Tälhe n'olhenyajay, n'otenkay, n'olesaynhay, n'otenkanyajay ta tälhejlä m'ek ta n'owo elha m'ek ta pajche iche ta yäme m'ek ta niwawulhahchä, wet yäme m'ek ta t'uhawetej chi iche ta yaje nilhokej wichi. Tet iwoye ta Susy Shok yäme: "Tälhejlä n'olhenyajay ta elh lhayene t'at elh ta ilenthanho lhipey iyhäj ta ineyhatpä elh wet ifwotej m'ek ta iche" (Shock en Luna, 2016).

"Yo, reivindico mi derecho a ser un monstruo
ni varón ni mujer
ni XXI ni H2o
yo monstruo de mi deseo
carne de cada una de mis pinceladas
lienzo azul de mi cuerpo
pintora de mi andar
no quiero más títulos que cargar
no quiero más cargos ni casilleros a donde encajar
ni el nombre justo que me reserve ninguna Ciencia
Yo mariposa ajena a la modernidad
a la posmodernidad
a la normalidad
Oblicua
Bizca
Silvestre
Artesanal
Poeta de la barbarie
con el humus de mi cantar
con el arco iris de mi cantar
con mi aleteo:
Reivindico: mi derecho a ser un monstruo
¡qué otros sean lo Normal!"[10]

[10] N'olesaynek ta "Yo monstruo mio" lhote ta n'otonphä, Susy Shock (2011).

"Olham, okajyen m'ek ta niisa ta ohäpe
Chi ohäpe atsinha wok hin'o
Nitsilakhiyat m'ek at chi häpe
Onechethayaj ta tamenej ta nam is
M'ek ta talho opakekchal iwot'isana
Ifwakan m'ek ta ipe ot'isan
Onahhitas ta tamenej ta ohäpe n'opakekwo
Äp owathit'ahla elh m'ek chi ohäpe
Nitsilakhiyat chi owatlak äp elh m'ek ta n'owatlak otiyäjo
Nitsilakhiyet olhey ta tälhe n'ohayaj chi owatla
Ohäpe chokwok ta iche ifwalasna
Ta ichenaji lawhäyistso
Ta lhamyaj
Tatsamhi
Tatethiplhaye
Tayhi lhele
Elh ta lhenyaj laj lahaya
Honhat lhayej latenek
Lawofwak lhayej latenek
Lhafwis yajatpe honhat:
Hit'untejche: ta häpe elh ta niisa
Is chi iyhäj häp m'ek ta lhamyaj!"

N'opakas ta yäme hin'o wet atsinha

N'opakas ta yäme hin'o wet atsinha häpe lakeyis, m'ek ta lhamyajej yämthilak elh iwoye ta tahuyej iyhäj ta w'enhahiche m'ek ta lhamyajej elh tefwajpeji. Ley ta yäme Identidad de Genero lhip ta ihi articulo 2 yäme ta n'opakasna inofwtho t'at nilhokej meyhey ta tälhejlä m'ek ta elh häpe, tet iwoye law'uyhyaj, lakey ta yämlhi wet m'ek ta ithatlhamej.

Chi natichune m'ek ta pajche ta wichi nitäfwelej tä häpe atsinha wet hin'o ta tälhettsiy ta n'okalelhät wet naw'enhila ta iche n'olhämetyajajay ta yämeje ta elh hin'o wok atsinha ta n'otälhtejlä m'ek ta lachumtes wet m'ek ta näleyeje ta kalelhäj: tet iwoye chi oyokw hin'ol ta nikalelhäja wet lawuyhajay tso ta ichet'alak nichätejlä m'ek ta lawuk atsinha.

Wet mat atsinhay ta itäkwyen m'ek ta häpe lham m'ek ta näleyeje häpe ta lakeyis ta ichumyenlhi ta yämlhi ta ninäla chi iche lawäkw ta ihi m'ek ta yäme nitsilakhiyat chi

t'ukwe chi yakalheji elh m'ek ta yäme wet ta tetso tha nech'e atsinhahyajtso ta atha chi ihichela chi nokajyen ta ihi lhip ta wichi ihi tsi atofwchä.

Iwoyek natichune m'ek t aiyej n'atfwas wet mamses wet lhutshay ta lhamil nitufwlhayache m'ek ta pajche iche wet lhamil ithatlhamej m'ek ta lhamil itiyej lahumnhayaj: n'atfwas ta hin'ol ta ichumyenlhi n'owuyhayaj ta iyhäj ta atsinhay wuyis wok iyhäj ta atsinhay ta yakoyej n'okoyhay ta hin'ol ta lakoyek wok m'ek ta iwatläk elh ichumyene lakajyhayaj.

N'ow'et lheley ta w'enhahiche

Chi natichunejlhi meyheyna ta tälhejlä atsinah wet hin'o wet lhäy'e m'ek elh lhayene ta ihi lhip ta w'enhahiche meyhey ta ihi, häpe t'at ta m'ek ta pajche nech'e wichi lhaytonejwethä tsi iche elh ta nech'e ta ihi n'owet lheley: m'ek ta lakey ta iche tälhe ta iche hin'o wet atsinha ta lhamil lhalet'unfwasejwek lawhayhyaj ta itilhamejen tsi iche m'ek ta tamenej häpe t'at ta iwolalesa. Häp ta yäme ta iche nech'e iwohiyet'ak newache lales häp wichina wet nech'ehilak häpe lhamil ta kalelhäj ta häpe n'ow'et lhele ta lhamya.

N'olhenyajna ta tälhejlä n'ow'et lheley tälhejlä n'ofwchahyaj, ta elh ta häpe elh ta niyatej n'ow'et lheley ta itonlatape lanohyaj wet lakajyhayaj ta itipe nilhokej lhamil ta häpe n'owet lheley, atsinha wet lales.

Mat lham, wet n'ow'et lheley häpe m'ek ta matche ta laha ihi ta ihi lhip ta wichi yen law'eta tsi häp ta n'on'ohyajaj tälhejlä, wet m'ek ta lhamyajej wichi ta ihi lhip ta lhamil ihi, ta nech'e nilhokej n'ochumajw'etes wet n'olhenyajay hiw'enhomche lhamil yämthilak w'enhalhamejlä iyhäj wichi wet lawhäy.

Ta t'ichun wet tä hinälitpe meyhey ta t'uhawetej chi iche tä tälhejlä n'ow'etlheley, nämejlhila ta n'ow'et lheley ta nitäkw. Ihichet'a tefwaji m'ek ta yakalelhät häp n'ow'et lhele, atsinhahin'o, lhäy'e nilhokej meyhey ta iwatläk iche yämthilak elh iwoyek iwolaw'etlheleya, tet iwoye ta n'ot'ukwe m'ek elh iwatlä lawhäy ta kamaj ilunlhipe honahtna ta iyej iyhäj.

Tälhet tsiy ta iche lakeyis ta n'ow'enhatlä m'ek ta pajche n'oyen keya ta elh iyej elh, iwolalesa. Tha häpta, meyheyna ta elh yahanej ihi ta khit'a m'ek ta n'oyen lakeya wet nech'e iwoye t'at ta häp ta nech'e n'oiskatlhi t'at.

Tafwaytsi wujpe nekchämis, wet iche m'ek ta tälhejlä n'olhenyajay ta iche ta yäme ta iche m'ek ta iwatläk n'ow'olahaya ta yiwitej m'ek ta lhayajej atsinhay lhäy'e iyhäj ta lhayene, wet lakeyis ta iwolalelesa wok häp ta yelhi law'et lheley. Natichunejlhi m'ek ta iche pej ta tälhejlä meyhey na ta ihi t'at wichi.

M'ek ta iyej n'ow'et lheley ta häpe m'ek ta lhamyajej wet lhäy'e ta iyhäj ta ihi häpe lhamil ta w'enhalhamejlä m'ek ta noyen lhamyajayej, äp te iche ta lhamil ta häpehen n'ochalis

nech'e häpe iyhäj nemhit tewoye iyhäj ta lach'efwas ihiche, wok ta n'atfwas ta ihi n'owet lheleyna häpe n'atfwas lhokwey w'enahiche wet iche iyhäj ta tejta newalhamejwethä tha häp ta kamaj häpe t'at iyhäj ta tälhejlä n'ow'etlheley ta kalelhäj. Häp täjna ta hinälitpe ta iche wujpe lakeyis ta nemhit tefwajni ta yämeje m'ek ta häpe n'ow'et lhele: iche ta lhamilna tälhejlä wichi ta chatej ta w'enhalhamejlä wichi ta häp ta kalelhäj ta häpe iyhäj ta lhaytälhtejlä n'ow'et lheleyna.

Ta tetso, ha iwoyek nenhäpeya n'ow'et lhele iyhäj ta tälhejlä lahumnhayaj, t'unyaj wet lakeyis ta hinälit ta iche m'ek ta lhamil yahumin tejta kahäpeya elh ta elh ta häpe lapuhfwa ta lhamya? Iyhäj ta häpe lhakalay'is wet lhakayefwas, elh ta hinälitn'amejen lahumnhayaj, ha iwoyek lhamilna häpe lhaw'et lheley?

Ta lapes, iche m'ek elh ta iche häp täjna: n'ow'et lheley häpe t'at lhip ta ihi m'ek ta tälhejlä n'ot'uhyajay ta n'otiyej lhamil. Atsinha ta law'et Argentina lhey Elizabeth Jelin (2010) yokwe:

> "Nilhokej ta yahanej ta elh ta iwatläk is m'ek ta iyej t'isan, latichunhayaj, m'ek ta tälhejlä iyhäj, elhna iwatläk ihi iyhäj ta ihi lhip ta ihi, tsi lhamilna häp ta hiw'enhohla m'ek ta elh iwatlä wet ipäyne nilhokej meyhey ta elh tefwaji t'uch'oyek yakatej ta tälhejlä elh tsi te lham iwatläk yahanej elh iwatlä täjna häp ta inechaynhiche m'ek ta lhamil yahuminche wet tach'otejwek ta inechaynhiche m'ek ta ihi n'ow'et lheley wet nech'e ipäyne iyhäj ta iwoye ta n'owo elha m'ek at ta häpe tsi ihich'eta m'ek chi ihit ta ihi ta tälhejlä n'ow'et lheley ta w'enhahiche, lhäye ta w'enahiche ta lhayhutchewek wet ta lhayen lhipeyayej m'ek ta nech'e ta lhamil iwoye ta iwatläk nilhokej ta law'et ihi chi lhamil lhamtejej".

M'ek ta häpe häp n'ow'et lheley wet iyhäj ta ihi, m'ek ta matche ta lhamil tatayhlahlä häpe t'at ta lhamilna iwatläk iwelnhatlhamejen lachumtes ta ihi law'et yämthilak newache elh n'ochumtes nilhokpe häp lhamil ta atsinhay. Is ta n'oyuyhtho ta w'enhahiche lakeyhyajay ta n'ow'olahaya elh tefwaji ta ihi n'ow'et lheley wet nech'e noj m'ek ta niisa ta tälhettsiy ta n'ow'oyeje lhamilna.

N'ochufwenyaj ta yäme hin'oatsinha. M'ek ta häpe elhtaj at ta häpe

M'ek tefwaji ta yämeje m'ek ta häpe elh tefwajpeji m'ek ta häpe elh ta häpe tälhejlä m'ek ta n'ontäfwelejpe N'ochufwenyaj ta tälhe atsinhahin'o, m'ekna häpe m'ek ta

n'ontäfwelejpe N'ochufwenyaj ta tälhejlä atsinha. M'ek ta näme ta tälhejlä m'ek ta n'oyenejlhi häp m'ek ta iwop'antetesa ta iche lhipey iyhäj ta tewoye Estados Unidos häp nekchä ta 1960 wet 1970.

M'ek ta tälhe häpe t'at ta iche p'ante lawhäy ta pajche ta wujtaj at pe m'ek ta niisa ta n'owoyeje wichi ta tälhe niyatey ta nitetshana m'ek ta tuhawetej ta iyej elh tefwaji wet iwatlä chi iche iyhäj ta iwatläk lhaytipe m'ek ta yahanej ta tatshupiye lhamilna ta tälhejlä n'okäywet. N'oyen häpeya mamses ta ihi nekcha ta 60, tälhejlä n'okatshayaj ta häpe Segunda Guerra Mundial, lawhäy ta noj ta wichi nitetshanha m'ek ta iyej lham, wet m'ek ta n'otihi n'ochumajw'etes, lakeyis ta n'owoyeje elh ta tachumlhi wet nech'e näl m'ek ta nech'e. N'otume nilhokej meyhey, m'ek ta n'oyenek häpe, n'okeyis ta hin'o lhayene elh ta iwatläk iyhäj itihi lachowej wet iche nolhäkleyhyaj (Bellucci, 1992).

Iche m'ek ta lawos yen lheya m'ek ta yachajo ta iche ta tälhejlä atsinhahyaj[11] ta häpe m'ek ta nech'e ta iche ta tukwe chi m'ekna tälhe t'at atsinhay tsi lhamil ta yahanej m'ek ta matche ta yiwitej lhamilna ta iche m'ek ta iwatläk ihi n'oniyatyajay ta tataye lhamil ta häpe atsinhay ta yahanej m'ek ta is ta lhamil iniwhich'oye wet lhamil itihi nilhokej lhamil lhenhay yämthilak n'ohanej m'ek ta iwatläk iche ta ihi n'ochufwenyajw'etes.

M'ek ta ichena, isej ta iche lhamil ta iwotesa ta yämejlhi m'ek ta nech'e iche: Simone Beauvoir lalesaynek m'ek elh ta yakalelhät elh; Kate Millet lhenek n'oniyatyaj ta tälhejlä m'ek ta häpe elh wet itihi p'ante ta yokw hin'o lhayene elh ta laha ihi, Jean Scott itihi p'ante n'ochufwenyajay ta iche m'ek ta lhamya ta yäme m'ek ta häpe elh; äp te yokw m'ek ta ohäpe häpe t'at n'oniyatyaj tsi t'unläk atsinhay lhamtej ihi n'oniyatyajay. Häp ta tälhejlä n'otichunhayaj ta lawhäy pej ta häpe wet elh tsi ihit'a ta ihi m'ek ta iche, ifwalapej ta häpe wet wichi inechaynhi m'ek ta lhamil lakeyis, tähesna matche p'ante ta wuj lhakleyhyaj ta iche yäk nämena.

Ta t'ichun p'ante wet m'ek ta matche ta n'oyämejlhi häpe t'at ta iche m'ek ta w'enhalhamejlä m'ek ta pajche, n'olhämet ta n'oyenlhi tä tälhejlä iyhäj ta atsinhay wet notiyäjayne (Bellucci, 1992). M'ek ta n'ot'ukwe häp ta is chi pitsaje m'ek ta w'enhalhamej ta t'umho lhipey ta n'oniyatyajw'etes ta tatayhlä n'ofwchahyaj ta iyej wichi ta niwoya lahaya atsinhay ta ihi lachumet wet tajlhamet ta iche m'ek ta iwolalätshaya atsinhay ta fwetaj lhamtejej hin'ol ta ihi lachumwet wet häp ta tamenej ta iwatläk n'olehatche m'ek ta wichi yeney m'ek ta lhamyaj tsi iche m'ek ta tälhejlä ta niisa.

Äp te iche p'ante m'ek ta wichi yen lhakliya ta häpe m'ek ta lhamil t'unläk lhamil t'at ta yeney m'ek ta lhamil latichunhayajejche atsinhay yajet lhamil t'isanis wet m'ek ta lhamil t'unläk atsinhya hiw'enhomche (Bellucci, 1992).

Yäjpe honhat häp nekchämisna ta n'oyenchelhi n'olhenyajay ta tälhejlä meyheyna: Naciones Unidas tajp'ante 1979 yäme ta häpe nekchä ta Atsinhay kanejchä wet itenche m'ek ta tälhe iyhäj ta t'uch'oyek nofw nilhokej meyhey ta n'otiyej atsinhay ta n'ow'enhathen(CEDAW). Yämet chi 20 nekchämis ta tafwaytsi, nech'e Organización de

[11] Iwop'ante tesa ta ihi nekchämis ta ihi siglo XIX ta atsinhay lhaynälit ta t'unlak nilhokej wichi ta yahanej ta te lhamil laha ihi ta tet iwoye hin'ol, wet lhamil isakanej n'ochufwenyaj ta iche wet äp te iwoyek lhamil tatshupiye elh ta lhamil yen kaniyata wet lhäy'e iyhäj meyhey ta isakanej.

Estados Americanos ikajyen ta itihi lhipna, wet iche iyhäj ta t'unläk ihichet'a m'ek ta tataye atsinhay wet chi iche iwatläk n'otetshan elh ta iwoye m'ekna(Convención de Belém do Pará) wet ta 1995 iche p'ante n'olhenyaj ta ihi Beijing ta n'oyämejlhi m'ek t atälhejlä atsinha, häpe p'ante m'ek ta nech'e ta tetso ta yajpe honhat ta nech'e t'at ta noyokw iche m'ek ta is chi iyej atsinhay tsi n'oyhäj.

Wet te iche p'ante iyhäj lhamil ta lhayw'awlhatej lhamilna ta tatayhlä m'ek ta nech'e ta lhamil ilätch'oye wet lhamil itumtho n'ochufwenyajw'etes ta laha ihi, lhamilna yakhajyen n'otichunhayaj pajche iche ta tälhejlä atsinha. Täjna häpe m'ek ta iyhäj yene atsinhahyaj ta kamatache, tsi yahuminche t'at m'ek ta nech'e tha häp ta itsupyene iyhäj atsinhay ta lhamil yahänyenej ta häpe lhamil ta matche hiw'en wet itälhtejlä m'ek ta atsinha äp lhamyajej tewoye lhip ta tälhe, lhämet, m'ek ta lhayene wet iyhäj meyhey ta tälhejlä atsinha.

Wet, täjna tälhejlä m'ek ta iche ta yäme atsinhahyaj ta matche, khit'a chi näl chi tatayhlä tsi m'ek ta lhamil iwoye häpe t'at ta nech'e ilätlhamehen yämthilak iwoye chi lhaythatwekej m'ek ta lhamil yahanej, ta tälhe m'ek ta w'enhalhamej khitä m'ek ta w'awulhpe honhat. Täjna m'ek ta näl häpe ta yakhajyen n'otech'aynhayaj, ta inuhatphä m'ek ta yakhajyen n'okey ta elh yen kweneka elh (Jabardo Velasco, 2013).

Iche iyhäj ta nitäyejlhaye atsinhay ta ihichehen iyhäj lhipey tsi isakanhihot'a m'ek ta iyhäj yenlhi tälhejlä atsinhay ta chalajitas wok häpet elh lhamil ta han at läk law'et lhipeyna wet matche ta näl ta w'enhalhamejlä atsinhay ta tähes ipelas wet hiw'en m'ek ta pajche lhamil laha ihi tsi isej iyhäj meyhey tewoye ta tafwayej n'ochufwenyajay ta atoschephä. Te kalelhäj ta lhamil yene tat ta atsinha ta iyej lasuhfwa häp ta kalelhäj ta y'ulhan m'ek ta tälhejlä n'ofwchahyaj (Clarke, 1988).

Ta ihi lhip ta tapinhiye America, m'ek ta n'otälhtejlä ta n'otetshan m'ekna häpe ta iche p'ante lawhäy ta sipälis lhayen niyatayej häp lhipeyna wet nemhit iche elh chi iwohiyelak tume m'ek ta niisa häp nekchämis ta 1960, 1970 wet 1980. Ta äp yachajo ta n'oniyatyaj tapile wichi, wet meyheyna ta tewoye atsinhahin'o, n'okatsayaj wet ta n'ow'enhathen atsinhay yachajo ta äp iche iyhäj ta lhamil tumey tsi iche atsinhay ta nemhit lhamil ichuttej ta iche m'ek ta oyene lhamil.

M'ek ta iche p'ante häp ta nekchä ta 1981, wet häp ta iche Primer Encuentro Feminista de America Latina y el Caribe ta ihi Colombia häp n'olhenyaj ta nech'e ta iche ta tälhejlä atsinhahyaj ta tälhejlä lhamil ta ihi lhipna wet tälhpe täjtso nech'e lhayhutchewek lhamil ta ihi Argentina tälhe nekchä ta 1986 wet ta täjna ta 2020 nech'e lhamil yahämit 35 nekchamis.

Wet ta yikt'at nekchä wet nech'e näl n'ochufwenyaj ta tälhejlä m'ek ta iche ta häpe m'ek ta pajche pej n'oyämejlhi ta häpe N'ochufwenyaj ta yäme Atsinha ta nemhit häpe m'ek ta pajche pej wichi yen chufwenyaja tajlhame ta häpe m'ek ta n'othatwek ta n'ot'ukwe chi nemhit tsilak ta tefwaji m'ek ta n'oyen häpeya. Wet nech'e iche m'ek ta n'oyämejlhi ta

tälhejlä m'ek ta häpe hin'ohyaj ta ihi nekchä ta 80 ta n'othatlaw'etho elh m'ek ta nech'e t'uhawetej ta häpe hin'o[12].

Ifwalasna, wet yikt'at ta elh pej m'ek ta n'olhaychufwenej wet n'owoelha ta tälhejlä atsinhahin'o tsi hihit'a ta ihi meyhey ta iche tsi tälhe ta iyhäj meyhey ta wichi yahanej pej ta tälhejlä honhat ta wichi ihi.

M'ek ta tälhejlä Judith Butler chufwenyaj, häp elh matche ta n'owolhalheyapej m'ek ta tälhejlä atsinhahin'o, häp m'ek ta iwoelha n'ochufwenyaj ta iche. Lhamna ichufwenej ta iwatläk n'ofwotej m'ek ta noyämeje atsinha ta tälhejlä m'ek ta elh häpe ta tälhe tä nech'e ta iche ta kalelhäj ta iche. N'oyene elh ta lham ta iwotesa ta iyahenlhi ta iwatläk n'otetshanlhi atsi m'ek ta matche ta yäme n'olhämetyajay ta iwohiyelak itonphä m'ek ta matche wichi nit'uyahlak lhamil yämejlhi ta häpe m'ek ta yahyettsi n'otichunhayajay.

Butler te yäme ta iche m'ek ta lham yäme ta tälhejlä iyhäj ta newache m'ek chi lhayene chi yakalelhät ta hin'o wok atsinha. Häpe m'ek ta tälhejlä hin'o wok atsinha häpe t'at ta notenche m'ek ta tälhettsiy ta n'oyämeje elh tefwaji wet n'ot'unteji m'ek ta n'oyenchelhi ta tataye lhamil ta häpe m'ek ta häpe ta lhayen. M'ek ta tamenej ta takhajay häp ta iche m'ek ta iwoyek n'oyen elha wet häpe m'ek ta yiwitej m'ek ta iwatläk iche ta tälhejlä iyhäj ta lhaykalelhathen ta iwatläk nech'e wichi yeney m'ek ta lhamyajej elh ta ihi täjna.

Yokwe häp m'ek ta tälhejlä ta iwatläk n'owasthi m'ek ta pajche iche ("Deshacer el género"): "ta hin'o wok atsinha tälhejlä ta n'oyenlhi wet wet n'otihit ta ihi n'otichunhayaj ta n'okajyen m'ek ta häpe hin'o wet atsinha ta häp ta te iwoyek häpe m'ek ta lhamil isej yämthilak lhamil iwoye chi lwopej elha m'ek ta pajche iche. M'ek ta yäme ta häpe m'ek ta tatayhlä m'ek ta pajche häpe t'at ta yakalelhät ta iche wujpe lakeyis ta iche ta nemhit iwoyek n'oyokw tefwaji n'olhämet ta n'oyämeje m'ek ta häpe atsinha wet hin'o ta ihi lhip ta ihi" (Butler, 2006).

Elh m'ek, lhenekna matche ta tach'ote lhamil ta lhaychufwenej m'ek ta häpe häp lhamil ta lhayen iyhäj meyhey ta iche ifwalasna ta tsilak ta n'oyene m'ek ta niisa lhamil iwoye ta tälhejlä noniyatyaj ta iyej atsinha wet atsinhahyaj.

[12] Michael Kimmel yokw, "m'ek ta matche ta kalelhäj häpe t'at ta n'owunit hin'o, n'ow'o lakajyhayaja wet n'oyene ta lham ta lan'ohyaj ihi. n'otechaynej elh ta lakajyhayaj ihi, is m'ek ta yenlhi, yahan m'ekej, n'ot'ekhaye wet lham ta iwatläk itetshan m'ek ta iche. M'eyheyna häp ta tamenej ta iche iyhäj fwas ta lhayene t'at chi laha ihi ta tafwaype iyhäj häp ta tamenej ta lhaynuhatpe iyhäj wet itumhatchä atsinhay". Tajna ihi n'olesaynek ta lhey "Homofobia, temor, vergüenza y silencio masculina" elh ta lhenek häpe Valdes y Olavarria (Comp) 1997, lawole 51.

Elh m'ek ta n'oyahnej häp meyhey ta iche ta tälhejlä atsinhahin'o wet ta w'enhahiche

Ta atsofwche m'ek ta n'oyahnej, lhip ta n'otalhte m'ek ta n'otetshan wet matche ta n'oteshanej ta iche iyhäj. Chi nawoye täjna ta natonitche m'ek ta lhatetshanyaj iyej wet nech'ehilak iwoye chi iyhäj meyhey ta na'wen ta tälhejlä m'ek ta lakey ta at'ot'alhamhomche häp n'oyhäj wet chi mälhyej ta lakeyisna.

N'osilätyaj, n'ochufwenyaj, n'olhämtesyaj wet m'ek ta elh tatshupiye chik ta nitetshanayej wok hinälit tälhejlä m'ek ta pajche w'ak'alh tä tälho wichi, wet lanäyij häpe ta khit'a chi lhamilna nhanayej m'ek ta iwoye. Taj lhame, ta häpe m'ek ta tälho m'ek ta pajche lhamil lhaychufwenejen ta ihi honhatna. Häp ta tamenej ta iche n'olhämtes ta matche ta n'ochumyenlhi ta tewoye ta n'oyokw "tafwlhi ta tet häp atsinha" "m'ek ta tamenej ta iche hin'o ta matche häp ta iche atsinha ta matche" meyheyna hinälitpe m'ek ta n'owolahaya wet m'ek ta hinälit n'okajyhayaj wet ta w'et m'ek fwaj t'at.

M'ek ta n'oyahneje häp atsinhahin'o häp m'ek ta iwoyek n'otetshanlhipej, iche m'ek ta tach'ote elh yämthilak iwoye chi hiw'ene m'ek ta wichi iwoye, lhamil lanäyihyaj, wet m'ek ta lhamil tatshupiye ta iwo lahaya ta iyej iyhäj. Wet äp te yayhettsi yämthilak elh pej m'ek ta n'ohwen ta iwoye chi n'otetshanlhi ta häpe t'at m'ek ta hiw'enhathen iyhäj wet äp iche pej m'ek ta n'ohw'en ta häpe m'ek ta tajo law'et.

Tälhiyela chi matche chi n'oyahen n'okeyis chi:

- Chi n'onlhokpe iyhäj ta lhaynuhatpe iyhäj.
- N'okalelhät m'ek ta tälhettsiy ta wichi iwoyejlhamehen wet häpe t'at ta n'oyen keyayej häp n'oyhäj.
- N'otetshan m'ek ta ihi häp wichi ta lhayajwethälhamejen wet häpe m'ek ta tälhejlä m'ek ta elh ihi, lhamyajej, laka nekchä, m'ek ta lhayene, t'ekanyaj, wet ta atsinha wok hin'o.

N'otichunhayajna matche ta yakalelhät ta tälhettsiy ta atsinhay wet lhamil ta lhayene ihi häp m'ek ta iyhäj iwoyeje ta hiw'enhat wet tamenej ta nisakanaho n'ochufwenyaj, wet m'ek ta n'owawlhatchä, kacha wet ta lhamtejej häp n'oniyatyajay ta iche. Kamaj iche t'at meyheyna ta iche n'olhenyajay ta tatayhlä tsi iche ta n'otshanej lhip ta lhamil ihi, m'ek ta häpe, wichi ta tälhejlä, laka nekchä, wet iyhäj meyhey ta n'otetshanej ta tamenej ta iche ta m'ek ta lhamil isakanej ta matche ta chi ifwis häp m'ek ta iyej hin'ol.

Iche p’ante ta laläte wok lawoyetso…

“Atsinhay t’umhit’ahlä”

“Matche ta chi otle t’un”

“Lhip chi atsinhay ihi yokwet iche lhamil ta tachum”

“Chinaj täj kot atsinha”

“Palitsaj, hin’otso ta lham t’at ta t’uye ifwam lales”

“Hin’ol ta näl ta iwatlä m’ek”

“Hin’otso ta tsilak lham ta tachumlhi atsinhatso ta ihit law’et”

“Chi lawoyneje achumet ta ales ihi?”

“Ihichet’ala elh chi imathichela m’ek ta lhame”

“Matche ta chi t’ulhame, lhahumnhit’a”

N’olhämtesna ta wak’alhen, n’oyachajlhaho, m’ek ta n’oyämeta is alho tejta iwitäyen elh, häp ta tamenej ta nemhit wichi yene elh m’ek ta häpe. Tsilakhit’a ta n’olhämet wok tume nilhokej ifwalas häp wichi, te tumhomche n’ochumajwetes wet lhipey ta notihiche m’ek ta tälhejlä n’okeyis wet äp n’oyen chufwenyaja. Matche ta iche ta häpe tat m’ek ta iyhäj yennäyija.

M’ek ta t’uhawetej chi ihichela

Ta yachajo ta nayahenlhi m’ek ta nawoyepej ta tälhejlä atsinha-hin’o häpe t’at ta iche latäfwnhayaj ta nawoyeje m’ek ta matche ta wujtaj atpe ta tälhejlä m’ek ta n’oyhäj iwatläk iche. Tewoye ta lhamil ta atsinhay ta lhamil t’unläk t’awayho n’oniyatyaj ta iche. Ha isakanej chi tatshupye laka niyat? Ha n’otchahuye lhamil lhämet ta tumey m’ek ta ihi law’et? Chitefwas atsinhay ta isakanho n’on’ohyajay ta iche?

Lakey ta n’olhamtejej n’oniyatyaj, n’ochumet, n’ot’ukwe n’ohanyaj wet iyhäj meyhey häp ta matche ta nokhajyenej ta hin’ol t alachumwet. Wet ta paj nech’e iche m’ek ta w’enhalhamejla n’tichunhayajna tsi isej ta iche atsinhay ta lhaykhajyenpe m’ek ta nech’e. Dora Barrancos, ahantsaj wet t’ukwe pej m’ek ta iwatläk yahanej, iwatläk iche atsinhay ta lhamtej ihi n’ochumtes ta iche, Ley de Cupo Femenino (noyenlhi p’ante ta 1991) ta yakalelhät ta atsinhay laha ihi:

> “Ta yachajo ta iche n’owahnhayaj ta ihi lhipna, häp ta tamenej ta lanäyis lhamil ta häpe atsinhay ta nitichunejlhi wet hinälit m’ek ta iwatläk iche ta häpkhilak lhamil isej, m’ek ta lhamya häp ta nech’e niyatey yahanej ta lachumet täjna, isej ta iche m’ek ta tälhe Tercera Ola ta tukwe chi iche m’ek ta w’enhalhamejla nekcha ta 1960. Ta w’enhalhamejlä hin’o wet atsinha tsilakhita ta tälhejlä n’ofwchahyaj, tsi häpe m’ek ta hinälitpe ta iche iyhäj ta lhaywujyen wet lakeyna häp ta iwatläk niyatey itiyejkanhi ta ihi lhip ta laniyatyaj tälho. Chi atsinhay ta lhaythatejwek m’ek ta iwoye wet hinälit ta iche m’ek ta niisa ta ihiche n’ow’etes ta notiyej atsinhay, häpe lhamil ta kalelhajiche ta niyatej iyhäj ta lhamil iwolanäyija yämthilak iche n’otäfwnahyaj ta ipe m’ek ta t’uhawetej chi iyej atsinhay wet äp lhamilna nilhoke lanohyaj ta ihi noniyatyajw’etes ta isej ta iyhäj ta tatshupiye ta yen laka niyateya. N’op’ante hiw’enho lhamil ta häpe niyatey häp n’olhenek ta iwatläk kalelhäj ta atsinhay iwatläk lhayej hin’ol ta iyhäj kaniyatey, wet ta nekchä 1991, ta nemhit kalelhäj m’ek ta ihichela, nop’ante iwo elha n’olhenek ta yakalelhät lhamil ta iwatläk iyhäj tatshupiye ta häpe niyatey wet nech’e nowahnej chi 30% ta häpe atsinhay ta ihi lhipey ta iwoyek isakanho ta häpe niyat, Argentina t’ichun ta tetso m’ek ta ihi ta tälhejlä atsinhay”.
>
> Dora Barrancos (2012)

M’ek ta n’otihi lhip ta wichi lunhwet ta yäme atsinhahin’o

Meyhey ta n’oyämejlhina ta tälhejlä hin’o wet atsinha häp ta tälhejlä m’ek ta iche ta wichi iwoye ta ihi lhip ta ihi wet nech’e pitsaje ta t’umhomche hupuy kawayhil wet chi ihi lhip ta häpe wet nech’e w’enhalhamej. Häpe m’ek ta wichi nämejphä ta yakalelhät ta iche m’ek ta kamaj newache, ta ihiche lhipey ta wichi isakanhomche wet n’olhämtes w’etes ta iche pej m’ek ta n’ofwotej ta ihi n’oniyatyaj. Ta pitaj lawhäy ta n’oyen chumeta wet n’otumej, nech’e iche ta nemhit tachutshan ta wichi lhayhutejwek m’ekna nekchämpej ta iche lhamil ta niskata ta iwatläk näl wet tumey n’olänyaj ta n’otiyej atsinhay lhäy’e iyhäj m’ek ta atsinhay iwatlä chi niyatey t’ukweho m’ek ta isiyeja.

.

N’olhenyajay wet atsinhahin’o

Ley Micaela Nº 27.499 inityenej ta iwatläk iche n’ochufwenyaj ta yäme ta iwohiyet’ak iche n’olänyaj ta tälhejlä ta iche elh ta hin’o wok atsinha ta iyhäj nhuminache wet tiyäje niyatey ta ihiche nilhokej n’oniyatyajay ta ihi lhip ta lhaka honhatna wet niyatey iwatläk lhaychufwenej m’ek ta is. Lhamil ta ihip’ante Senado de la Nación lhamil lhayp’ajt’itejwek t ais chi iche tsi nilhokej niyatey ta iwatläk yahanej ta lhamil nitäfwelej m’ek ta niisa ta iche wet nech’e iwoye chi lhamil tatayhlä yämthilak nämaho m’ek witäy. Äp te tach’ote lhamil yämthilak iwoye chi lhamil iyahenwethä n’okeyis ta pajche iche yämthilak nech’e iche m’ek ta tälhe niyatey ta iwolahaya m’ek ta elh ta tatshupiye wet nemhit häpe m’ek ta niisa häp m’ek ta elh tefwaji tatshupiye. Ministerio ta w’enhayej atsinhay lhäy’e iyhäj ta lhayene atsinhay häp ta lhamil niyatej yämthilak iyhäj niyatey iwolahaya Ley Micaela.

Ley de Educación Sexual Integral (ESI) yakalelhät ta iwatläk iche n’ochufwenyaj ta iyej lhamil ta ihiche nilhokej n’ochufwenyajw’etes ta ihi lhipna, iyhäj ta tälhejlä niyat wok tälhe elh noniyatyaj ta ihi lhipna. M’ekna yakalelhät ta iwatläk iche m’ek ta n’ochufwenyaj ta ihiche lahis ta häpe n’ochufwenyaj ta tälhejlä cinco meyhey: n’ot’uye n’otisan wet n’oelh thakajay, nohumnhayaj, m’ek ta t’uhaweteje elh, ta n’owolahaya m’ek ta w’enhahiche wet n’otäfwnahyaj ta iyej m’ek elh tatshupiye.

Wet n’oyisej iyhäj ta yäme ta yakalelhät elh, ta iwethalhamejen, wet ta iwatläk waw’ulhchä chumhas ta atsinhay wet hin’ol ta ihiche n’ochumajw’etes ta ihi lhaw’et.

M’ek ta yäme m’ek ta w’enhahiche

Ta iwoye chi nämejlhi meyheyna ta tälhejlä m’ek ta elh häpe wet natäfwelche wet näw’en m’ek ta häpe m’ek ta lhamya ta iche wet lhamil ta iche iwoye ta ihi lhamil lawhäy ta lhayhutwet wet näl ta iche elh wok iyhäj ta laha inupe iyhäj tsi m’ek ta tamenej häp ta iche atsinha wet hin’o ta iyej iyhäj wet nech’e iwoye chi nat’isej elh m’ek ta yayhettsi m’ek ta iwatläk natetshan, häpe ta iche m’ek ta w’enhahiche.

Nilhokej meyheyna ta ta n’awatlä häp lawhäy ta nenlhi, nawoye, n’ayahen m’ek ta pajche iche ta ihi n’oniyatyaj. Lhaw’et häp ta iwatläk itetshan, ta itälhtejlä meyehey ta ihiche iyhäj lhipey ta pajche n’oyenlhi wet iche lacha ta yäme tsi iwatläk näl m’ek ta kalelhäj wet tiyäjo nilhokej n’oniyatyajay ta tälhejlä m’ek ta newache, m’ek ta niisa, ta newche chi w’awulhachä wet ta tälhejlä lhamil ta lhayene atsinha (MMGyD, 2020).[13].

Lhip at chi häpe chi n’oyähyeneje häpe m’ek ta wuj. Chi yahanej chi newache m’ek ta n’aw’en tä tälhejlä m’ek ta ilunlhi n’amejen, tejchi häpe m’ek kan’ahanayej. Yokwe elh ta lhey Donna Haraway: “M’ek ta iwatläk n’alhakajyenpe häpe m’ek ta tälhejlä m’ek ta n’oyenkeya m’ek ta ihi honhatna wet häpe m’ek ta iwatläk elhpej hiw’en” (Haraway, 1991).

Wet nech’e häpe natälhtejlä lhachumet ta nawoye ifwala pej ta nawatlä chi nawo elha m’ek ta hiw’enhathen, itiyej kanhi, niwawlhathahchä wet itiyej m’ek ta äytajche ta lhamil ihi atsinhay wet iyhäj ta lhayene.

Is chi kalelhäj ta iwatläk n’enlhachumeta m’ek ta naw’en, wet nen lhachumyaja ta n’atisej m’ek ta nawoyepej wet chi iwoyek n’apethatlä ta iche m’ek ta w’enhahiche.

Blas Radi (2019), tä n’oyäme m’ek ta tälhejlä elh ta lhayene atsinha wok hin’o (tä w’enhalhamejlä m’ek ta lhamya ta yäme atsinha) häp lawhäy ta nech’e n’ot’nphä nohanyaj ta tälhejlä m’ek elh ta ihi m’ekna ta häpe m’ek ta lhamilna nichulhejo iyhäj ta tach’ahuye ta yäme m’ek ta lhamil ihi wet lhayene, ta tälhe m’ek ta ahantses yäme: “chi n’owatläk iche n’ochufwenyaj ta tälhejlä lhamilna is chi notälhtejlä m’ek ta lhamil yäme”.

N’otäfwnhayaj ta iyej häp m’ek ta w’enhahiche häpe t’at ta n’otiskanpe m’ek ta niisa ta n’owoyeje lhamil ta ihi täjna ta iche wujpe lhamil ta pajche y’inhen ta tälhejlä m’ekna wet nech’e nemhit iyej wichi.

Lhamil ta lhayene atsinha wok hin’o häpe iyhäj ta matche ta newache chi n’owolahaya, tälhettsiy ta ihi täjna.

Meyheyna ta tälhejlä m’ek ta häpe elh ta lhayene atsinha wok hin’o ta ihi lhaw’etna häpe m’ek ta nech’e ta iche wet tälhejlä ta iche wuj meyhey ta iche ta n’oyämejlhi wet n’olesayen ta tälhe lhamil ta lhayhutejchewek, ta tewoye elhpej ta pajchenaj nämejlhi, “Iwatläk iche n’olhey ta hät at läk olham ta olhey” (Coordinadorxs Lohana Berkins y

[13] Ministerio de las Mujeres, Géneros y Diversidad de la Nación, Plan Nacional de Acción contra las Violencias por Motivos de Género 2020-2022.

Josefina Fernández; Ediciones Madres de Plaza de Mayo; 2006) y “Cumbia, copeteo y lágrimas” (Lohana Berkins; Ediciones Madres de Plaza de Mayo;2007).

Iche p’ante n’oyätnhayaj ta iche ta ihi lhip ta lhey La Matanza (Provincia de Buenos Aires) häp nekchä ta 2012 ta tälhe INDEC wet lhäy’e INADI wet lhamilna hiw’en ta m’ek ta tälhejlä häpe t’at ta lachowej lhamil ta n’otyätshanehen ta lhamil lhaykalelhät ta lhayene atsinha wok hin’o wet lhamilna tsilak ta yahamit n’ochufwenyaj ta t’ichun nivel primario, häpe 20% lhamil ta yahämit nivel secundari wet 7% ta tsilak ta ihi n’ochuwenyaj ta atofwphä wet 2% ta tafwayej nochufwenyaj ta laha ihi.

Äp te iche 20% ta n’olesayen ta kalelhäj ihichet’a lhamil lachumet chi häpe n’ochumet ta laha ihi, wet iyhäj lachumtes häpe m’ek ta nikalelhäja. Wet iche 80% lhamil ta häpe atsinha wok hin’o ta chi iche m’ek chi isej ta tälhejlä kachaw’et wet nech’e n’otetshan ta lhamilna lawatshancheyaj ta hiw’en lapes t’at ta 35 años, wet ta lhamya ta iyej wichi häpe t’at ta elh iwoyek ifwis nekchä ta 71 wet 79.

Matche ta näl ta lhamilna wet m’ek ta iyej tha kalelhäj ta chi ichek n’owolahaya m’ek ta yiwitej lhamil (m’ek ta tälhejlä kacha, n’ochufwenyaj, n’ochuwet, n’owuke) tälhe ta nech’e iche wet ta iwatlä m’ek ta isej, tha häp ta matche ta athaho m’ek ta lhamil isiyeja.

M’ek ta laha ihi ta n’oyahneje atsinha-hin’o wet m’ek ta w’enhahiche ta tälhejlä n’oniyatyajay. M’ek ta iwatläk niyatey itetshan

Ta n’otihi häp m’ek ta tälehjlä atsina-hin’o wet m’ek ta w’enhahiche häp niyatey lhenyajay häpe t’at ta iwatläk iche n’otäfwnahyaj ta iyej m’ekna wet häpe m’ek ta niyatey yahanej ta lhamil iwatläk lhamil yenlhi tsi iwatläk elhpej nilhoke m’ek t aisej wet yahanej ta n’owolahaya m’ek ta tiyäje lhamil. M’ek ta hinälit ta iche m’ek ta niyat iwoyeje laka wichina wet nilhokej lhamil ta nech’e yahanej ta waw’ulhchä yämthilak elh tefwaji latamsek ihi ta iwoye lachumtes ta t’ukwelhamho m’ek ta isej.

Argentina häpe lhip ta matche ta pajche ta hinälit lhenhay ta tiyäje lhamil ta ihi lhipna ta kalelhäj ta atsinhay wet iyhäj ta lhayene atsinha wok hin’o wet kalelhäj ta iche law’etes ta notetshan. N’olhenyajay ta häpe n’olesaynek ta iwolahaya lhamilna ta pajche niyatey yenchelhi wet lhäy’e ta iche m’ek ta Niyat ta Lhamya iwoyepej ta yämthilak nilhokej n’oniyatyajay ta ihi lhipna Argentina häpe lhip ta lhayen lhetekayej n’olhenyajay ta t’ukwe chi iche m’ek ta tälhejlä atsinha-hin’o wet m’ek ta w’enhalhamej.

Lawhäy ta 10 ta iwel’a diciembre nekchä ta 2019, häp ta iche n’oniyatyajw’et ta tiyäje atsinhay, atsinha-hin’o, w’enhahiche täjna matche ta häpe m’ek ta nech’e ta ihi häp Argentina tsi niyatey yene m’ek ta tälhejlä laniyatyajay ta lhamil iwoyepej. Tälhpe täjtso wet nech’e iche Gabinete ta itetshan nilhokej meyhey ta iwatläk itetshan tsi iwatläk näl ta iche m’ek ta nech’e hinälit ta iche n’olhenyajay ta tatshupiye nilhokej meyhey ta iyhäj pej ta ihi m’ek ta häpe iche m’ek ta isej ta lhamil yakatej ta tälhe lakaniyatey.

Ta notihi meyhey ta tälhe lhamilna häp niyatey chumtes häpe t’at ta näl ta iche m’ek ta lhakaniyatey pajche lhamil yahanej ta iwoye chi yenlhi lhenhayna wet häp ta tamenej ta iche n’oniyatyaj ta w’enhayej iyhäjna. Häp ta lakey ta iwatläk lhamil ta häpe iyhäj kaniyatey kalelhäj m’ek ta itayhte laka wichi tsi t’ukwe t’at ta nech’e iche m’ek ta yakalelhät ta m’ek ta n’oyäme ta lhamyajej n’on’ohyaj häpe m’ek ta iwoyek n’owoelha, iche ta nemhit yiwitej m’ek ta wichi iwatlä.

Chi isej chi iche m’ek ta nech’e nälayeje häp niyatey häp lhamil ta ihiche lan’ohyajay häpe lhamil ta w’ak’alhej m’ek ta nech’e iche häpkhilak lan’ohyaj häpe m’ek ta tälhejlä n’okeyis ta iche ifwala ta häpe tewoye m’ek ta tälhejlä atsinha wet hin’o. Täjna häpe m’ek ta häpe n’oniyatyaj ta iwolaw’eta m’ek ta nech’e, häp piya ta t’ukwe chi newache elh chi n’otuyejkanhihlä m’ek ta ihi latichunhayaj ta lhayene wet nilhokej lawhäy ta iche n’otetshanhayaj ta iyej meyheyna yämthilak n'onespe m’ek ta lhamya ta iwatläk iche ta tataye lhamil ta ihi lhip ta ihi.

Nilhokej meyheyna ta ihi lhaw'et ta tiyäje elh ta lhayene m'ek ta lham ta yahuminhayenlhamej häp lanäyij ta kalelhäj ta lhamil ta t'uchoyek yahanche yämthilak lawhäy pej ta häpe wet iche n'olhenyaj ta hinälit ta elh häpe n'oelh wet n'owolahaya, ifwalpej ta häpe wet äp iche m'ek ta niyatey nitichunejlhi wet lhamil itihi laniyatyajay tsi nilhokej n'amil ta lhaw'et Argentina yawatläk iche m'ek ta t'uhawetej wet iton n'amehen lhatamsekis tsi häp täja lhaw'et ta nahumin.

N’olhämtes ta lapes

Newhi lawhäy wet m’ek ta n’oyen lanäyija ta n’otetshan n’otichunhayajay ta tälhejlä atsinha-hin’o wet m’ek ta häpe. N’olesayhayna t’ukwe t’at chi nenlhatichunhayaja ta nalhathatwek wet nalhoke m’ek ta naisiyeja yämthilak natetshan m’ek ta n’oyämeta häpe m’ek ta matche ta pajche n’ochufwenn’amejen ta tälhejlä wichi ta nahäpe wet häpe m’ek ta tälhejlä lhatichunhayaj ta n’aw’en m’ek ta ihi honhat wet tajlhame t’at ihichet’a elh.

Olehatche m’ek ta pajche ohänej, owasthi m’ek ta pajche iche, ofwel m’ek ta äp iche ta tälhejlä wet häpe m’ek ta iwoyek iche chi nalhachufwenej ta nenlhi lhayätnhayajay ta tälhejlä m’ek ta iche. N’olesaynhayna häp ta t’ukwe chi elh tefwaji iwoye layätnhayaj ta iwolanäyija nilhokej lhamil ta t’ukwe m’ek ta lhamil hiw’en ta tälhejlä meyhey ta nech’e ta iche ta ihi honahtna häp ta lhamil isej tet iwoye ta pajche nämejlhi, tsi m’ek ta iwechehi m’ek ta n’oyen lhamyaja häpe m’ek ta hip’ope nolhenyajay ta hiw’enhathen wichi häpkhilak iche n’oyhäj ta iche m’ek ta isej wet iyhaj ihi lap’altseyaj häp ta tamenej ta iwatläk nayahenlhi pej m’ek ta iche.

Ta n’oyahyen häp n’olesaynekna häpe t’at ta iwatläk elh lhamtejej: tsi niyatey ta ihi lachumwetes lhamil lachumet ta iwatläk iche m’ek ta elh isej ta tälhejlä m’ek ta t’uhawetej chi iyej tha häp ta m’ek ta nawatläk ihi Argentina häpe t’at ta iwatläk n’owawlhatchä m’ek ta n’otiyej n’amil isit’ak iwolayahnhaya niyatey.

N’oyahnhayajhis

Asociación de Mujeres Jueces de Argentina (2006). Manual del Taller “Derechos de la mujer, hacia un cambio de paradigma”, Buenos Aires.

Barrancos, Dora (2004). Sexto Desayuno: Identidad e Identidades. Buenos Aires, Instituto Hannah Arendt.

Barrancos, Dora (2012). “Reflexiones sobre la saga de los derechos políticos femeninos”, en: Estudios Sociales, revista universitaria semestral, año XXII, Nº 43, Santa Fe, Argentina, Universidad Nacional del Litoral, segundo semestre.

Beauvoir, Simone de (2011). El segundo sexo. Buenos Aires, Editorial Debolsillo.

Berkins, Lohana (2003). “Un itinerario político del travestismo”. En Diana Maffía (compiladora). Sexualidades migrantes. Género y transgé- nero. Buenos Aires: Scarlett Press.

Bellucci, Mabel (1992). “De los estudios de la mujer a los estudios de género. Han recorrido un largo camino…”, en Fernández A. (Comp.), Las mujeres en la imaginación colectiva, Barcelona, Paidós.

Berkins, Lohana - Fernández, Josefina (coords.) (2005). La gesta del nombre propio. Informe sobre la situación de la comunidad travesti en la Argentina. Buenos Aires, Ed. Madres de Plaza de Mayo.

Berkins, Lohana (comp.) (2007). Cumbia, copeteo y lágrimas. Informe nacional sobre la situación de las travestis, transexuales y transgéneros. Buenos Aires, ALITT.

Bistagnino, Paula (12/01/2018) Camila Sosa Villada: “Ser trans ya es de por sí una forma de militancia”. Agencia Presentes.

Bosch, Esperanza - Ferrer, Victoria A. y Gili, Margarita (1999). Historia de la misoginia. Barcelona, Anthropos.

Butler, Judith (2006). Deshacer el género. Buenos Aires, Paidós.

Butler, Judith (2018). El género en disputa. Buenos Aires, Paidós.

Cabral, Mauro (2009). “Interdicciones. Escrituras de la intersexualidad en castellano”. Disponible en: http://www.mulabilatino.org/Interdicciones2.pdf

Cabral, Mauro - Maffía, Diana (2009). “Los sexos ¿son o se hacen?” en Maffía, Diana (comp.). Sexualidades migrantes. Género y transgénero. Buenos Aires: Librería de las mujeres. Disponible en: https://programaddssrr.files.wordpress.com/2013/05/los-sexos-son-o-se-hacen.pdf

Clarke, Cheryl (1988). “El lesbianismo: un acto de resistencia”, en Moraga y Castillo (ed.). Esta puente, mi espalda. Voces de mujeres tercermundistas en los Estados Unidos. San Francisco:ISM Press.

Principios de Yogyakarta (2007). Principios sobre la aplicación de la legislación internacional de derechos humanos en relación con la orientación sexual y la identidad de género. Disponible en:http://yogyakartaprinciples.org/principles-sp/about/

De Pizan, Christine (2001). La ciudad de las damas. Madrid, Ediciones Siruela.

Dirección General de Cultura y Educación. Curso Equidad de Género y Escuelas Democratizadoras. Gobierno de la provincia de Buenos Aires.

Fabbri, Luciano (2013). Primera parte: Opresión de Género y Hegemonía Patriarcal "Apuntes sobre el feminismo y construcción de poder popular". Argentina, Puño y Letra Editorialismo de Base. Disponible en: https://nucleodegenerounr.files.wordpress.com/2013/03/luciano-fabbri-apuntes-sobre-feminismos-y-construccic3b3n-de-poder-popular.pdf

Faur, Eleonor (2008). Desafíos para la igualdad de género en la Argentina. Buenos Aires, Programa Naciones Unidas para el Desarrollo - PNUD.

Federman, Natalia [et.al.] (2014) Construyendo instituciones sensibles al género: fuerzas policiales y de seguridad. Ciudad Autónoma de Buenos Aires, Ministerio de Seguridad de la Nación.

Fraser, Nancy (2011). Dilemas de Justicia en el Siglo XXI. Género y globalización. Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears.

Haraway, Donna (1991). Ciencia, cyborgs y mujeres. La reinvención de la naturaleza. Madrid, Cátedra, Universitat de Valencia e Instituto de la Mujer.

ILANUD (2002). Programa Regional de Capacitación contra la Violencia Doméstica. Violencia de género, derechos humanos e intervención policial. San José, Costa Rica. Oficina del Alto Comisionado de Derechos Humanos para las Naciones Unidas 2002.

INDEC, INADI (2012). “Primera Encuesta sobre Población Trans 2012: Travestis, Transexuales, Transgénero y Hombres Trans. Informe Técnico de la Prueba Piloto”, Municipio de la Matanza. Septiembre 2012.

INDEC (2020). Dossier estadístico en conmemoración del 109° Día Internacional de la Mujer.

Instituto Nacional de las Mujeres (2019). Primeros pasos. Inclusión del enfoque de género en educación inicial. Ministerio de Desarrollo Social. Uruguay.

Jelin, Elizabeth (2010). Pan y afectos. La transformación de las familias. Versión revisada y aumentada. Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica.

Kimmel, Michael (1997). “Homofobia, temor, vergüenza y silencio en la identidad masculina” en Valdes y Olavarria (Comp), Masculinidades. Poder y Crisis, ISIS Internacional, Edición de Mujeres N 24, FLACSO-Chile.

Lucio, Mayra (03/05/2018). “Diana Sacayán, una vida enfrentando al odio”. Que viva la matria.

Máscolo, Tomás (05/02/2018). “Yo soy Lohana Berkins, travesti”: a dos años de la muerte de una mariposa. La Izquierda Diario.

Millet, Kate (1970). Política sexual. España, Ediciones Cátedra.

Ministerio de Economía (2020a). Las brechas de género en la Argentina Estado de situación y desafíos. Disponible en: https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/las_brechas_de_genero_en_la_argentina_0.pdf

Ministerio de Economía (2020b). Los cuidados, un sector económico estratégico. Medición del aporte del Trabajo doméstico y de cuidados no remunerado al Producto Interno Bruto. Disponible en: https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/los_cuidados_-_un_sector_economico_estrategico_0.pdf

Ministerio de las Mujeres, Géneros y Diversidad de la Nación (2020). Plan Nacional de Acción contra las Violencias por Motivos de Género 2020-2022. Disponible en: https://www.argentina.gob.ar/generos/plan_nacional_de_accion_contra_las_violencias_por_motivos_de_genero

Ministerio del Interior (2020). Observatorio Político Electoral. Participación política de las mujeres. Disponible en: https://www.argentina.gob.ar/interior/observatorioelectoral/analisis/mujeres

Ngozi Adichie, Chimamanda (2014). Todos deberíamos ser feministas. Barcelona, Literatura Random House.

ONU (1995). Informe de la Cuarta Conferencia Mundial sobre la Mujer. Disponible en: https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/csw/bpa_s_final_web.pdf?la=es&vs=755

Pecoraro, Gustavo; Ferraro, Maximiliano (2016). Acá estamos: Carlos Jáuregui, sexualidad y política en la Argentina. Buenos Aires, Legislatura de la Ciudad Autónoma de Buenos Aires.

Preciado, Paul (2019). Un departamento en Urano. España, editorial Anagrama.

Radi, Blas (2019). “Políticas del conocimiento: hacia una epistemología trans*”. En López, Mariano: Los mil pequeños sexos. Intervenciones críticas sobre políticas de género y sexualidades. Sáenz Peña (Argentina): EDUNTREF.

Revista Nuestra Causa, Nº 2, 10 de junio de 1919, págs. 28-30; en Edit Rosalía Gallo, Nuestra Causa, Revista mensual feminista 1919-1921, Buenos Aires, Instituto de Investigaciones Históricas Cruz del Sur, 2004.

Luna, Hugo (01/06/2016) Susy Shock: "Hay toda una generación que está poniendo su propia voz". Riberas. Disponible en: https://riberas.uner.edu.ar/susy-shock-hay-toda-una-generacion-que-esta-poniendo-su-propia-voz/

Rubin, Gayle (1975). "The traffic in women: notes on the political economy of sex" en: Rayna R. Reiter (ed.). Toward an anthropology of women. Nueva York: Monthly Review Press.

Scott, Joan (2002). El género: una categoría útil para el análisis. *Op. Cit*. Revista Del Centro De Investigaciones Históricas, (14), 9-45. Disponible en: https://revistas.upr.edu/index.php/opcit/article/view/16994

Solnit, Rebecca (2015). Los hombres me explican cosas. España, Editorial Capitán Swing.

Subsecretaría de Género y Diversidad Sexual de la provincia de Buenos Aires (2019). Perspectiva de género y diversidad sexual en educación y derechos humanos. La Plata. Secretaría de Derechos Humanos de la provincia de Buenos Aires.

Susy Shock (2011). "Yo, monstruo mío". Poemario Trans Pirado. Buenos Aires, Ediciones Nuevos Tiempos.

TÉLAM (19/08/2020). El orgullo por la diversidad sexual como respuesta política, uno de los legados de Carlos Jáuregui.

Wollstonecraft, Mary (2005). Vindicación de los derechos de la mujer. España, Editorial ISTMO.

Woolf, Virginia (2019). Un cuarto propio. Buenos Aires, Editorial Booket.

Traducción realizada por el Centro Universitario de Idiomas de la FAUBA.

N'olhayhihyaj ta Centro Universitario de Idiomas ta ihi FAUBA yenlhi.

Edit. mingeneros

COLECCIÓN XYZ

editorial@mingeneros.gob.ar

Direcciones
Balcarce 186, 6° piso,
C1064AAD

Entre Ríos 181, 9° piso,
C1079ABB.

Av. Paseo Colón 275, 5º piso
(mesa de entrada),
C1063ACC

Cochabamba 54,
C1064ACA.

Teléfono
+54 943429010 / 7079
(Recepción Paseo Colón)

MinGenerosAR

primero la gente

Ministerio de las Mujeres, Géneros y Diversidad
Argentina

ISBN 978-987-47999-2-0

9 789874 799920